

IGU - Inštitut za geografijo univerze v Ljubljani

SOCIALNOGEOGRAFSKI PROBLEMI NEKATERIH GOSPODARSKO
ZAOSTALIH PODROČIJ SLOVENIJE

Avtorji: dr. Metod Vojvoda - znanstveni sodelavec
Keber Štefan - diplomiran geograf
dr. Mirko Pak - docent znanstveni sodelavec
Božidar Kert - asistent diplomiran geograf
Olas Ludvik - profesor geografije

Ljubljana 1971

Ljubljana, Aškerčeva 12

VSEBINA

stran

Uvod	5
NEKATERA NASELJA BAŠKE GRAPE	7
- Gibanje prebivalstva	8
- Struktura gospodinjstev	10
- Starostna struktura prebivalstva	12
- Selitve prebivalstva	13
- Aktivno prebivalstvo	15
- Opremljenost naselij	17
- Prometna povezanost naselij	19
- Spreminjanje podobe naselij	22
- Zaključek	22
NEKATERA NASELJA SEVERNEGA DELA BRKINOV &	24
- Splošni oris področja	24
- Transformacija populacijske strukture	26
- Starostna struktura prebivalstva	26
- Socialno poklicna struktura gospodinjstev in poklicna struktura aktivnega prebivalstva	29
- Šolska izobrazba aktivnega prebivalstva, zaposlenega izven kmetijstva	31
- Prostorska mobilnost prebivalstva	32
- Socialno-ekonomske determinante splošnega razvoja področja	33
- Dohodki na obravnavanem območju	35
- Povezanost prostora s širšo regionalno strukturo	36
- Zaključek	37
- Literatura in viri	38
NEKATERA NASELJA SUHE KRAJINE - GRADENCE, HINJE, HINJE HRIB, LAŠČE, LAZINA, LOPATA, MALO LIPLJE, VEŠ LIKO LIPLJE, PLEŠ, PREVOLTE, RATJE, SELA, VIŠEJEC, VRH	39
- Transformacija populacijske strukture	42
- Starostna struktura prebivalstva	43
- Socialno poklicna struktura gospodinjstev in poklicna struktura aktivnega prebivalstva	45

K A Z A L O A V T O R J E V

	stran
Vladimir Klemenčič	
Uvod	5
Vojvoda Metod	
Nekatera naselja Baške grape	7
Keber Štefan	
Nekatera naselja severnega dela Brkinov	24
Mirko Pak	
Nekatera naselja Suhe Krajine - Gradence, Hinje, Hinje hrib, Lašče, Lazina, Lopata, Malo Liplje, Veliko Liplje, Pleš, Prevolte, Ratje, Sela, Više- jec, Vrh	39
Božidar Kert	
Naselja občine Lenart v Slovenskih goricah	57
Olas Ludvik	
Nekatera naselja vzhodnega Goriškega v Prekmurju	77
Vladimir Klemenčič	
Pregled ugotovitev	92

	stran
- Prostorska mobilnost prebivalstva	48
- Socio-ekonomske determinante splošnega razvoja področja	51
- Povezanost prostora s širšo regionalno strukturo	54
- Zaključki	56
NASELJA OBČINE LENART V SLOVENSКИH GORICAH	57
- Geografski prostor	57
- Gospodarske osnove in dejavnosti	58
- Demografske strukture in gospodinjstva	61
- Rast prebivalstva	66
- Migracije prebivalstva	69
- Sklepne misli	73
- Literatura in viri	75
NEKATERA NASELJA VZHODNEGA GORIČKEGA V PREKMURJU	77
- Prekmurje	77
- Transformacija populacijske strukture	82
- Poklicna struktura gospodinjstev in aktivnega prebivalstva	85
- Šolska izobrazba	87
- Prostorska mobilnost prebivalstva	88
- Socialno-ekonomske determinante splošnega razvoja območja	89
- Povezanost prostora s širšo regionalno strukturo	91
PREGLED UGOTOVITEV	92

SOCIALNOGEOGRAFSKI PROBLEMI NEKATERIH GOSPODARSKO ZAOSTALIH PODROČIJ SLOVENIJE

Uvod

Slovenija se je v času gospodarskega razvoja po drugi svetovni vojni prostorsko zdiferencirala na področja z dinamičnim gospodarskim razvojem, na področja, ki v gospodarskem razvoju nazadujejo, ter na prehodni tip področij, ki zaostajajo v gospodarskem razvoju.

Predmet naše obravnave so področja, ki gospodarsko nazadujejo. Prikazati in opredeliti želimo tisti tip področij, kjer se v novejšem razdobju niso izkazale možnosti gospodarskega razvoja niti za kmetijstvo pa tudi ne za druge nekmetijske panoge. To so področja, ki so ostala izrazito klasično agrarna in s močno depopulacije ter z nazadovanjem kmečkega gospodarstva in z razpadajočo agrarno kulturno pokrajino.

Za našo analizo, ki je bila zasnovana na terenskem opazovanju, anketiranju prebivalstva ter na analizi uradnih statističnih podatkov, smo izbrali nekaj najbolj gospodarsko zaostalih področij Slovenije: V Severovzhodni Sloveniji del Goriškega in del Slovenskih goric, v Južni Sloveniji del Brkinov in del Suhokrajine, v Severozahodni Sloveniji pa naselja Baške grape.

Pri analiziranju zaostalosti v omenjenih področjih smo vključili oceno lokacije naselij, gospodarsko in prometno povezanost naselij znotraj obravnavanih področij, povezanost teh naselij s gospodarsko razvitimi področji in s centralnimi kraji. Ker so to izrazito agrarna področja smo ocenili tudi relief kot osnove za razvoj modernega kmetijskega gospodarstva, kakor tudi celotno zemljiško strukturo.

Kot posledico delovanja negativnih dejavnikov v gospodarstvu

smo s izumiranjem prebivalstva in gospodinjstev osvetlili demografski razvoj in njegove strukture z vsemi posledicami, ki se izražajo v kulturni pokrajini. Kot osnovni dejavnik tega razvoja smo analizirali aktivno kmečko delovno silo in opremljenost področij s terciarnimi službami.

V raziskavi bomo predpostavili tiste elemente, ki odpirajo v področjih z gospodarskim zaostajanjem socialne probleme.

Raziskava naj nakaže vprašanja gospodarsko zaostalih področij, ki čakajo razrešitve v perspektivnem gospodarskem razvoju. Pri tem mislimo na iskanje oblik gospodarske aktivizacije teh prostorov ali z uveljavljanjem gospodarskih panog ali z modernizacijo kmetijstva. Tretja dilema teh področij je izpraznenje kulturne pokrajine.

Naša analiza pojavov gospodarskega nazadovanja nekaterih področij Slovenije je le poiskus študije tega tipa področij, ki naj odkrije konkretno podobo problemov področij z gospodarskim nazadovanjem. Ta analiza naj bi služila kot osnova praksi za odkrivanje gospodarske zaostalosti in kot osnova za pripravo metodologije proučevanja nerazvitih področij z modernimi raziskovalnimi metodami.

Vladimir Klemenčič

Vojvoda Metod

NEKATERA NASELJA BAŠKE GRAPE

Baško grapo uvrščamo med zahodne predalpske pokrajine. Os te regije predstavlja globoka struga Bače, ki jo je reka urezala na meji med Tolminskim in Cerkljansko-idrijskim hribovjem. Geološka sestava tega območja je mnogo bolj raznolika kot v sosednjem alpskem območju. Menjavanje trdnejših in mehkejših škriljavih kamenin je omogočilo potokom ustvariti intenzivno razgibano pokrajino, kjer se menjavajo globoke in ozke grape s strmimi pobočji, nekoliko bolj plan svet je le na vrhu grebenov.

Območje raziskave je omejeno na desni breg Baške grape, obsega okrog 12000 ha in se razteza po dolini od Podbrda do Klavž v dolžini 18 km vključujoč še jnaslednja dolinska naselja v nadmorski višini od 225 m do 500 m Hudajužna, Koritnica, Grahovo, Kneža, ter Podmelc le nekaj nad 80 m nad dolino. K temu območju prištevamo še ves hriboviti svet, ki ga na severu zapira greben Bohinjskih gora. Od tega grebena se proti jugu k Baški grapi spuščajo nižji grebeni, ki so jih razrezali pritoki Bače, kot sta Koritnica in Knežq. V hribovitem svetu so nekatera naselja postavljena 200 m više nad dolino to so: Kuk, Znojile, Obloke, Bača, Trtnik, Temeljine, od koder imajo prebivalci 30-45 minut do avtobusa ali železniške postaje. Druga naselja so postavljena globlje v hribovju nad prečnimi dolinami v višini od 670 do 800 m in so od 1,30 do 2 uri oddaljene od glavne ceste v dolini. K tem naseljem štejemo Kal, Stržišče, Rut, Grant, Selo, Loje, Lisec, Knežne ravne.

Upravno je to področje vedno spadalo pod Tolminsko in še danes je administrativno središče za to območje Tolmin, ki je oddaljen od najbližjega obravnavanega naselja Klavž 11 km ter Podbrda 27 km. Baška grapa nima svojega regionalnega centra. Železnica, ki je stekla v začetku stoletja po grapi, je to območje odprla na Gorenjsko ter tržiško stran. Podbrdo je po prvi svetovni vojni pos-

talo obmejno središče z administrativnimi funkcijami.

Po drugi svetovni vojni je ta dolina ostala dolgo izrazito zaostala in odročna regija, ker tudi železnica, ki je oživiljala dolino, zaradi politični razmejitve ter izgube Trsta, ni stopnjevala gospodarskega pomena. Omogočala je edino odtok delovne sile in dnevno potovanje zaposlenih v naselja z industrijo. Jesenice so na dolinsko območje raztegnile svojo gravitacijo, delno tudi Bohinjska Bistrica, z druge strani pa Nova Gorica zlasti s svojimi železniškimi delavnicami. Kljub temu je področje ostalo nerazvito z močnim problemom zaposlovanja delovne sile. Postavitev tekstilne tovarne v Podbrdu in dveh manjših lesnih obratov v Klavžah in Kneži, je imela namen nekoliko gospodarsko dvigniti to področje.

Gibanje prebivalstva.

Kmetijsko kot osnovna dejavnost prebivalstva, je postalo za večino mladega prebivalstva nerentabilno, kar je sprožilo depopulacijo. Celotno področje je med letoma 1910-1968 izgubilo nad 36% prebivalstva. Leta 1910 je živelo v hribovskih naseljih 47% in leta 1968 samo še 30% celotnega prebivalstva.

Po letu 1910 se je prebivalstvo odseljevalo. V hribovskih naseljih se je število zmanjšalo za 59%. Izjema med njimi je majhna, zaselek Knežne ravne, ki je izgubil le 20% prebivalstva. Dolinska naselja so izgubila 17% prebivalstva. V vsej regiji je edino Podbrdo pridobilo na številu prebivalstva od 1910-1968 skoraj za 100%. V zdanjih letih je Podbrdo postalo industrijsko središče regije, vendar ni uspel pridobiti upravnih funkcij.

Tabela I. - Gibanje števila prebivalstva za obravnavano področje Baške grape.

	1910	1939	1953	1961	1968
Število prebivalstva	4648	3960	3172	3183	2954
Gibanje v %	-	-14,8	-20,0	+ 20,5	- 7,2

	1910	1939	1953	1961	1968
Dolinska nas.	2481	2276	1905	2127	2062
%	-	- 8,3	-16,3	+ 11,6	-3,1
Hribovska nas.	2167	1684	1267	1056	892
%	-	-22,3	- 25	-16,7	-15,6

Vzporedno z zmanjšanjem števila prebivalstva in to mladega, se manjša prirodni prirastek. V času od 1963-70. leta je znašal prirodni prirastek le 68 ljudi. Veliko dinamičnejša so mehanska gibanja. V teh letih je bilo na tem območju 598 odselitev in 435 doselitev. Od tega je bilo 173 odselitev iz nekaterih vasi obravnavanega območja obenem priselitev v druge vasi istega območja. V ostala naselja Baške grape in naselja Tolminske občine se je odselilo 262 oseb, 163 oseb pa se je odselilo v druge kraje Slovenije.

Depopulacijo, ki prazni ta gorski prostor pa spremlja zaposlovanje prebivalstva izven kmetijstva. Trije industrijski obrati v regiji zaposlujejo skupno 375 oseb, od tega 286 iz obravnavanih naselij, 89 delavcev pa hodi na delo iz sosednjih vasi. Tovarna "Bača" ima obrat še v Tolminu, ki zaposluje 58 ljudi in tja hodi na delo samo 8 ljudi iz obravnavanega področja.

Tabela II. - Struktura aktivnega prebivalstva Baške grape po dejavnosti *na prebivalstvu*

Območje	1953					1961				
	skup. št.	kmečki št.	%	ind. št.	%	Skup. št.	kmečki št.	%	ind. št.	%
<i>last celoto</i> Baška grapa	1684	775	46	123	7,3	1729	491	28,3	445	25,7
Grahovo	158	58	36,7	4	2,5	160	38	23,7	31	19,3
Rut	105	84	80,0	-	-	82	63	76,8	1	1,2

Spremembe v dejavnosti aktivnega prebivalstva so zajele predvsem dolinska in nižje v pobočju ležeča naselja, medtem ko so više in dalje od glavne doline ležeča naselja še vedno ostala ob strani.

Po-datki za Grahovo na dnu Baške grape ob železnici in Rut pod grebenom Spodnjih Bohinjskih gora, nam v tabeli 2 nazorno prikazujejo dve coni; dinamičnejšo dolinsko, ki kljub pramenju spreminja dejavnostno strukturo aktivnega prebivalstva in močni depopulaciji izpostavljeno hribovsko cono z manjšim spreminjanjem dejavnostne strukture. V zadnjih desetih letih je tudi hribovsko cono zajela gravitacija lokalnih industrijskih krajev v grapi, dolinska cona pa je vključena tudi v gravitacijsko območje industrijskih centrov Jesenic in Nove Gorice.

Hitro spreminjanje dejavnostne strukture prebivalstva, se kaže v upadanju števila kmečkega prebivalstva, ki je nazadovalo med letoma 1953-61 kar za 261%. Možnost zaposlitve v grapi je še na železnici. Vzdrževalna dela za progo terjajo nekvalificirano delovno silo, katere je na obravnavanem področju dovolj.

Struktura gospodinjestev

Tabela III. - Struktura gospodinjestev v Baški grapi

Baška grapa								
1953 +	Skupaj	index	kmeč.	%	nekmeč.	%	mešana	%
	980	100	209	21,3	467	47,7	304	31,1
1961 +	942	96	136	14,4	608	64,5	199	21,1
1970 ++	860	88	130	15,1	552	64,1	179	20,8
Grahovo								
1953	96	100	16	16,7	44	45,8	36	37,5
1961	80	93,7	5	5,5	70	77,8	15	16,7
1970	78	81,2	6	7,7	40	51,3	32	41,0
Rut								
1953	57	100	32	56,1	18	31,6	7	12,3
1961	51	89	27	53,0	12	23,5	12	23,5
1970	48	84	17	35,4	10	20,8	21	43,8

+ Podatki za leto 1953 in 1961 so iz statističnega popisa

++ Podatki za 1970 so iz registra prebivalstva

Število gospodinjstev se zmanjšuje v vsej povojni dobi. Zmanjšuje se tudi število kmečkih gospodinjstev, ki imajo obenem najbolj neugodno starostno strukturo članov.

Tabela IV. - Gospodinjstva z vsemi člani starimi nad 60 let.

	Skupaj		S podporo ali pokoj.		Brez podpore	
		%		%		%
Baška grapa	223	100	169	75,8	54	24,2
Dolinska nas.	124	55,6	108	87,1	16	12,9
Hribovska nas.	99	44,4	61	61,6	38	38,4

Tabela IV. kaže razporeditev ostarelih gospodinjstev po področjih. Dolinska naselja ob železnici so se zgodaj odprla navzven, medtem ko so se prebivalci hribovskih naselij šele po izgradnji lokalne industrije zaposlili, odtod tako veliko povečanje števila mešanih gospodinjstev, kot jih beleži Rut /za 75% od 1961-70. leta/

Na celotnem območju je 41,5% kmečkih gospodinjstev ostarelih in s tem socialno ogroženih, vkolikor ne prejemaajo podpore. 70% ostarelih gospodinjstev živi v odročnih hribovskih naseljih.

Tudi po številu članov so kmečka gospodinjstva na najslabšem, 61 jih ima samo 2 člana. Med mešanimi gospodinjstvi pa ima dva člana samo 18,4% gospodinjstev, med njimi je veliko ostarelih s pokojnino. Zaradi odselitve mladih članov je v teh gospodinjstvih nasledstvo problematično.

Iz 37 mešanih gospodinjstev so zaposleni v neagrarnih dejavnostih le sinovi ali hčere, medtem ko je pri 34 mešanih gospodinjstvih zaposlen zunaj kmetijstva tudi že gospodar. V naseljih okoli Podbrda, kjer je možnost zaposlitve ženske delovne sile, so zaposlene gospodinje in gospodar kmetije. Isto se pojavlja tudi v najbolj odročnih naseljih, kot sta Stržišče in Kal.

Najmočneje se povečuje število nekmečkih gospodinjstev. To so predvsem mlada gospodinjstva, od katerih ima 44% samo dva člana. Med njimi so tudi gospodinjstva upokoјencev, ki so jih otroci zapustili. Nekmečka gospodinjstva prevladujejo v dolinskih naseljih, v Podbrdu jih je 94%, v ostalih naseljih pa od 52% do 84%. V odročnih hribovskih naseljih se njihov delež giblje med 5 in 30%. Izjemi sta višje ležeči naselji Obloke in Kuk, ki sta do pol ure oddaljeni od ceste in železnice ter oddajata delovno silo v Podbrdo. Od izrazito odročnih naselij ima tudi zaselek Lisec nad polovico neagrarnih gospodinjstev, zaradi večjega števila gozdarskih družin.

Starostna struktura prebivalstva

Starostna struktura prebivalstva do neke mere ponazarja deagrarizacijo v dolinskih naseljih.

Tabela V. - Starostna struktura prebivalstva v naseljih
Grahovo in Rut

	do 20 let	%	21-50 let	%	nad 51 let	%	Skup. %
Grahovo							
nekmeč.	72	33,8	85	39,9	56	26,3	213 100
kmeč.	2	4,6	13	30,2	28	65,2	43 100
Rut							
nekmeč.	20	33,9	16	27,1	23	49,0	59 100
kmeč.	16	21,6	19	25,6	39	52,8	74 100

V hribovskih naseljih je delež mladih kmečkih in neagrarnih prebivalcev še močan. Pri Grahovem nastopa znatna razlika saj mladih agrarnih prebivalcev skoraj ni več. Produktivnega prebivalstva v starosti od 21-50 let je v Rutu še dobra četrtina pri agrarnem in neagrarnem prebivalstvu. V dolinskem naselju pa je neagrarnega produktivnega prebivalstva dosti več. Drugače pa je s starejšim

prebivalstvom nad 51 let. V Rutu ostarelo kmečko prebivalstvo presega polovico, le malo pod polovico pa je tudi ostarelega nekmečkega prebivalstva. V odlinskem naselju je slika drugačna. Agrarno prebivalstvo je v glavnem ostarelo, 65% je starih nad 51 let, pri neagrarnem prebivalstvu pa je število ostarelih absolutno in relativno najmanjše.

Starostna struktura aktivnega agrarnega prebivalstva je zelo neugodna. V kmetijstvu prevladujejo ženske, v Rutu z 58%, na Grahovem s 72%. Prav tako prevladuje tudi ostarelo prebivalstvo nad 60 let /Rut 47%, Grahovo 51%/. Aktivni prebivalci stari nad 40 let tvorijo v obeh naseljih nad 82% vsega aktivnega kmečkega prebivalstva, tak delež pa velja tudi za celotno območje.

Za vse področje je značilna nizka šolska izobrazba. V naselju Rut 63% odraslih oseb nima dokončane osnovne šole in v naselju Grahovo 59%, zato se lahko zaposlijo zunaj domačega območja le kot nekvalificirana delovna sila, s popolno osemletko je v Rutu 29% ljudi, na Grahovem le 17%. Neugodna šolska struktura je med drugim posledica menjave italijanske in slovenske šole. Starejše prebivalstvo ni bilo šoloobvezno ter je že v otroških letih moralo prijeti za delo na zemlji. Prebivalci z dovršeno osnovno šolo so si poiskali zaposlitev zunaj domače regije. Brez izobrazbe jih je na Grahovem 4%, v Rutu pa 2,8% oseb. S strokovno izobrazbo je v Rutu 2,8% oseb, na Grahovem pa 11,5%. Oseb s srednjo izobrazbo je malo, vsi so našli zaposlitev zunaj regije, le učitelji ostajajo na obravnavanem ^dporočju. Pripomniti je, da študentje, ki dokončajo študije ne prihajajo nazaj, zaposljujejo se najbližje v Tolminu. Leta 1970 so bili v dolinskem naselju 4 študentje in 4 dijaki, medtem ko hribovsko naselje ni imelo nikogar.

Selitev prebivalstva

Prostorna mobilnost prebivalstva Baške grape je znatna. V sami regiji dolgo ni bilo možnosti za zaposlitev izven kmetijstva, zato je v obdobju sedmih let od 1963-68 bilo skupno 1033 selitev.

Iz enega naselja v drugo se je na obravnavanem področju preselilo 173 oseb. Iz naselij iste občine se je priselilo še nadaljnih 80 oseb, pri tem je določeno število oseb iz večjih naselij v Soški dolini, vendar v glavnem le prevladujejo doseljenci iz ostalih naselij Baške grape in ožjega Tolminskega. Pri ostalih doselitvah gre za najrazličnejše kraje bodisi z Goriškega ali Gorenjskega.

Od vseh doselitev jih odpade 58% na naselja v tolminski občini. Kot kraji doselitve prevladujejo Podbrdo, Hudažužna, Grahovo, Koritnica, Klavže in Podmelec, nanje odpade 31% vseh doselitev, od doselitev iz obravnavanih naselij pa kar 79% doselitev. V več primerih gre za preselitev cele družine, odnosno mladega para bližje h kraju zaposlitve s hribov v dolino. V tem razdobju se je priselilo 62 družin.

Poleg selitev med obravnavanimi naselji gre znatno število odseljenec v kraje iste občine, med njimi je zlasti močno privlačen sedež občine Tolmin. Dobrih 54% odselitev se je izvršilo v naselja iste občine. Negativni migracijski saldo 163 oseb kaže na pasivno področje, ki zgublja prebivalstvo. V sedmih letih 1963-69 se je odselilo 88 družin med njimi več maldih parov, od tega 16 v Tolmin, nekaj pa ša na Jesenice in v Gorico.

Pregled odselitev iz Grahovega in Rut v zadnjih devetih letih /1961-69/ kaže llo izselitev, od tega 47 moških in 63 žensk. Iz Ruta se je odselilo 6 oseb v naselje v dolini grape, nadaljnih 16 pa v razne kraje na Primorskem, 6 oseb na Gorenjsko ter eden v Srbijo.

Iz Grahovega se je odselilo v Tolmin 21 oseb, 23 oseb se je odselilo v ostala dolinska naselja v Baški grapi in 22 v druga naselja Primorske, največ v Gorico. Le 15 oseb se je razselilo po Sloveniji, po 1 v Nemčijo in Francijo.

Pregled odselitev kaže, da večina prebivalstva ne zapušča širše primorske regije, v kateri skuša najti ustrezno zaposlitev.

Kvalificirani kader išče zaposlitev v Tolminu in Gorici, nekvalificirani delavci pa na vsem območju od Podbrda do Gorice in po naseljih Soške doline.

Pregled odseljenega prebivalstva kaže, da živi 51% odseljenih iz Grahovega v agrarnih naseljih, iz Ruta pa 40 %, od tega v obeh primerih nad 70% v agrarnih naseljih domače regije. V mesta odseljeno prebivalstvo živi večina v mestih izven domače občine, iz Grahovega 61% odseljenih v mesta in iz Rut 74%. Znaten delež odseljenih je tudi v inozemstvu, največ v Gorici, kar je posledica pri vključitvi tega ozemlja v preteklosti Italiji.

Aktivno prebivalstvo

Na celotnem področju je bilo leta 1961 1729 aktivnih prebivalcev. Aktivni kmetovalci še vedno predstavljajo večino zaposlenih, njihov delež je znašal leta 1961 28,3% in se je od leta 1953 znižal za skupno 36,7%. Vzporedno s tem se je dvignil delež zaposlenih v industriji za 261% od leta 1953 in je znašal leta 1961 že 25,7%. Struktura aktivnih prebivalcev na Grahovem in v Rutu je karakteristična za Baško grapo.

Grahovo je primer dolinskih naselij z večjim deležem aktivnih industrijskih delavcev. Leta 1970 je bilo skupno 40 ali 42,1% aktivnih neagrarnih delavcev, ki pa niso imeli zaposlitve v vasi. V vasi je bilo le 17 neagrarnih mest, a vsega kupaj 77 neagrarnih aktivnih oseb. Tu so bili v številni tudi uslužbenci na Krajevnem uradu, pošti in šoli. Delež aktivnih kmetovalcev je bil dosti nižji leta 1970 le 18,9%. Med ostalimi aktivnimi prebivalci je bilo 22,1% uslužbencev in 16,9% obrtnikov, ki dejansko delajo zunaj naselja.

Leta 1970 je bilo v Rutu 69% aktivnih kmetovalcev. Ker je pri tem izloženo prebivalstvo staro nad 65 let, je dejanski delež aktivnih

kmetov znatno večji. Delavcev je bilo v naselju samo lo ali 19,3%, sedem jih hodi na delo v dolino in porabijo uro in pol za hojo. V vasi so samo tri nekmetijska delovna mesta: trgovec, učitelj in sirar.

Podobne so razmere v vseh hribovskih naseljih. Visoko je število nad 65 let starih aktivnih kmetovalcev in neznatno število neagrarnih delovnih mest v vasi /npr. Grahovo ima v vasi 1 neagrarno mesto gostilničarja, 2 pa hodita na progo kot nekvalificirana delavca/. Odkupovalci mleka so ponavadi edini neagrarni zaposleni v vasi.

Tabela VI. - Naselja po številu nekmetijskih delovnih mest.

Skupno število naselij	Delovna mesta				
	nič	1	2-4	5-8	nad8
21	5	6	5	1	4

Nad osem neagrarnih delovnih mest imajo Podbrdo, Klavže, Grahovo in Kneža, brez pa so naselja Loje, Knežke ravne, Kuk, Trtnik in Kal.

Ustrezno zaposlitveni strukturi je tudi dohodek gospodinjstev nizek. Kar 46% gospodinjstev v hribovskih naseljih ima komaj do 5000 N din letnih dohodkov, od tega je lo gospodinjstev kmečkih, 6 mešanih in 6 nekmečkih. Šestnajst gospodinjstev (33,3%) na Rutu ima od pol do 1 milijona N din dohodkov letno, pri teh je število kmečkih in mešanih gospodinjstev v prevlaši. Višje letne dohodke ima 8 mešanih in 2 nekmečki gospodinjstvi. Tri gospodinjstva so socialno ogrožena s komaj 1000 N din dohodka na leto.

Na Grahovem imajo kmečka gospodinjstva najnižji dohodek; 50% do 2000 N din na leto. Skupno je teh gospodinjstev 6 ali 7,6%. Skupno z dohodki od 2000 do pol milijona tvori 8 gospodinjstev ali 10,3%.

Od pol do 1 milijona dohodkov ima 22 ali 28,2% gospodinjestev. Gospodinjestva z 2 milijonoma in več dohodkov tvori večina gospodinjestev 42 ali 53%, vendar med temi ne srečujemo kmečkih gospodinjestev. V naselju so tri gospodinjestva socialno ogrožena z le do 1000 N din dohodka na leto.

Dohodke kmečkih gospodinjestev ustvarjajo prodaja mleka in živine ter prodaja lesa. Dohodki iz teh virov postavljajo večinoma kmečka gospodinjestva v slabši položaj nasproti mešanim in nekmečkim gospodinjestvom.

Zaradi nerentabilnosti kmetovanja postaja pereče tudi vprašanje nasledstva. Trinajst ali 34,2% gospodinjestev v Rutu nima naslednika, na Grahovem znaša ta delež 8 ali 22,8%. Še 20 ali 52,6% kmetij na Rutu ima mlade člane, od katerih so redki trdno odločeni prevzeti kmetijo. V večini primerov se še ne ve, kdo bo dedič. Na Grahovem je stvar podobna. Na 23 ali 65,7% kmetijsha, z mladimi člani jih bo samo 8 prevzelo posestvo in nadaljevalo s kmetovanjem. Nekaj kmetij v obeh naseljih ima hčere predvidene za naslednika, v Rutu 6 in na Grahovem 4.

Opremljenost naselij

Obravnavana regija nima svojega upravnega središča. Sedež občine je Tolmin, v Baški grapi sta samo dva krajevna urada. Spodnji del Baške grape pripada krajevnemu uradu Most na Soči in seže do naselja Kneža. Zgornji del Baške grape ima krajevni urad na Grahovem. Mikrocenter področja je Podbrdo z razvito sekundarno in terciarno dejavnostjo. V Podbrdu je sedež osemletke, ki ima na obravnavanem področju tri podružnične šole na Grahovem, Stržišču in Rutu. Spodnji del Baške grape ima matično osnovno šolo na Mostu, podružnična šola pa je v Podmelcu za Klavže in Knežo. Šola na Lisecu je bila pred leti ukinjena.

Trgovinska mreža je zelo skromna. Podbrdo je trgovsko središče za zgornjo Baško grapo z dvema trgovinama z šživili, trgovino s tekstilom, trgovino z zelenjavo in železnino ter mesnico. Vasi iz Spodnje Baške grape se oskrbujejo z mesom na Mostu ali v Tolminu. Trgovin z živili in mešanim blagom je na vsem področju 12 poleg omenjenih, v Podbrdu so še v Stržišču, Podmelcu, Kneži, Hudijužni, Rutu, Koritnici in na Grahovem.

Tabela VII. - Opremljenost naselij

	trgovine	obrtniki	gostilne
Pred vojno	13	22	16
danes	12	15	7

Trgovinska mreža oskrbuje lokalno prebivalstvo z živili, meso vozijo v trgovine v dolini le enkrat tedensko, hribovske trgovine pa ga ne dobijo. Podobno je z obrtniškimi uslugami, ki močno zamirajo in nimajo večjega pomena. Podbrdo ima skoncentrirane največ uslužnostne obrti, 2 čevljarja, frizerja in brivca, krojača, žagarja ter prevoznika, po ostalih vaseh pa srečujemo po enega ali dva obrtnika, bodisi krojača, čevljarja ali kovača, vse samo za lokalne potrebe.

Gostilne so ponovno pričele obratovati v zadnjih letih. Zvečine so v privatni posesti, razen ene v Podbrdu ter posebne vinske kleti. V dolini dobivajo gostilne turističen pomen za potnike na Gorenjsko.

Obstoječi terciarni obrati zadovoljujejo osnovne potrebe kupno siromašnega agrarnega prebivalstva. Večje nakupe opravijo prebivalci Baške grape v upravnem centru v Tolminu.

Poklicne preslojitve so povzročile močno diferenciacijo v strukturi gospodinjstev in dvignila njihovo kupno moč. Opazna je zlasti razlika med opremljenostjo gospodinjstev, v dolinskih naseljih je največ pralnih strojev in po zgraditvi televizijskega repetitorja na Šentiviški planoti tudi televizorjev. V dolinskih naseljih

ima že 247 ali 39,4% gospodinjstev pralne stroje in 161 gospodinjstev televizorje.

Hribovska naselja v opremljenosti gospodinjstev močno zaostajajo. Vsa naselja še nimajo električne napeljave /Lisec/, v Knežkih ravnah ima samo ena kmetija lastno elektriko, po drugih hribovskih vaseh pa nekater domačije niso elektrificirane. Vasi Grant in Rut imata svojo električno energijo, ki je slaba in ni uporabna za gospodinjske stroje. Električni priključek na daljnovod v stržišču je v gradnji. V hribovskih naseljih ima le 48 ali 17% gospodinjstev pralne stroje ter 26 ali 9% gospodinjstev televizorje.

Iste težave imajo hribovska naselja z vodo. Dolinska naselja imajo urejen vodovod, kar je pospešilo nakup pralnih strojev.

Še en pokazatelj kaže upadanje življenske moči hribovskih naselij. Na tem malem območju so ostale nezasedene tri faze Rut, Stržišče in Obloke, njihovo funkcijo so prevzele preostale faze v dolini Podbrdo, Grahovo in Podmelec.

Prometna povezanost naselij

Težka prometna dostopnost je glavni vzrok izoliranosti regije. Železnica po dolini je zaradi političnih prekucij zgubila na pomenu, tako po prvi, kakor tudi po drugi vojni. Oživela pa je dolinska naselja, ki so v zadnjem pol-drugem desetletju zadihala ob skromni industriji.

Cesta po dolini ni dobila istega daljnovodnega pomena kot železnica, saj se mora močno vzpeti čez Jelovico na bohinjko ali pa na selško stran.

Vse dolinske vasi so povezane po avtobusnih linijah s Tolminom in Gorico. Podbrdo ima dnevno 4 zveze s Tolminom in eno z Novo Gorico, poleg tega še šolski in delavski avtobus. Z železnico je 5-krat dnevno zveza z Novo Gorico in 6-krat dnevno z Jesenicami.

Povsem drugače so prometne razmere hribovskih vasi. Samo Stržišče je dostopno iz avtom, Rut je po dolini Koritnice le na pol dostopen, letos urejujejo prevozno cesto, tako bo ta partizanska vas po 25 letih končno dostopna tudi z avtomobilom. Tudi Knežke ravne so le delno dostopne z avtomobilom po dolini Kneže.

Najbližje hribovske vasi so do 20 minut oddaljene do avtobusne postaje, najbolj oddaljene pa tudi 2 uri /Grant/, medtem ko se navzgor čas še podaljša za pol ure.

Do železniških postaj Podbrdo, Hudajužina, Grahovo in Podmelec porabijo domačini 15 minut do pol ure več časa.

Težka dostopnost se zrcali tudi v pogostnosti obiskov dolinskih naselij ali občinskega središča. Po podatkih za Rut hodi 6 oseb vsak dan na Grahovo, to so progovni delavci in cestar, eden hodi dnevno na žago v Knežo ter eden v Tolmin. Vsi ti delavci uporabljajo moped, vendar ne pridejo prav v vas.

Vsi ostali hodijo v dolino le ob nujnih opravkih, večina 1 do 2 krat na leto v Tolmin na občino, na sejem, k zdravniku ali po nakupih.

Z Grahovega hodijo bolj često v Tolmin. Šest jih hodi dnevno na delo. Kaže se razlika po tipih gospodinjestev, le malo članov kmečkih gospodinjestev hodi 1 krat mesečno v Tolmin, nasprotno pa dosti članov mešanih in nekmečkih gospodinjestev hodi 1 ali 2-3 krat mesečno v Tolmin. Tudi letno obiše 1 do 2 krat ali 3 do 5 krat Tolmin dosti več članov mešanih in nekmečkih gospodinjestev kot kmečkih.

V Podbrdo hodi 11 oseb dnevno na delo z Grahovega, trgovsko pa Grahovo gravitira le ke Mostu, zato prebivalci Grahovega ne hodijo dosti v Podbrdo.

Z Grahovega hodijo tudi večkrat v Staro in Novo Gorico, dve osebi hodita dnevno na delo. V Staro Gorico pa hodijo nekateri tudi večkrat, vendar večinoma 1 do 2 krat letno.

Pri prometni dostopnosti je treba poudariti razlike med hribovskimi in dolinskimi naselji v posedovanju prevoznih sredstev. V hribovskih naseljih najdemo le 7 osebnih avtomobilov, v dolinskih pa kar 53. Dva lastnika posedujeta tudi traktorje, eden v Stržišču za prevoz mleka v dolino, drugi pa na Grahovem, Moped in motor je važno prevozno sredstvo mnogih delavcev. Na Grahovem je 8 mopedov in 13 motorjev, v Rutu pa komaj 6 mopedov in 2 motorja. Ta izrazita razlika se pojavlja pri vseh naseljih. Socio-ekonomska diferenciacija gospodinjstev pa ustvarja različne tipe potrošnikov. Večina gospodinjstev na Grahovem se oskrbuje s hrano in mesom kar v naselju. Tekstil, obutev, pohištvo in gospodinjske stroje kupuje največ v Tolminu, delno tudi na Mostu. Nekatera neagrarna gospodinjstva občasno nabavljajo obleko in opremo tudi v Novi Gorici in celo v Ljubljani, medtem ko kupujejo gospodinjske stroje v Stari Gorici. Vse uslužnostne in zdravstvene storitve so omejene na Most ali Tolmin, le tekstilni delavci imajo ambulanto v Podbrdu. Pri vlaganju denarnih prihrankov prevladuje domača pošta na Grahovem nad banko v Tolminu.

Hribovska naselja so navezana za nakup hrane na vaško/trgovino. Takšen primer je Rut, kjer se samo z mesom oskrbujejo v Tolminu in Podbrdu. Ostalo kupujejo v Tolminu, enako je z zdravniškimi in obrtniškimi uslugami. Gorica kot nakupno scenter je za prebivalce hribovskih naselij izjemen primer za posamezna neagrarna gospodinjstva.

Tudi pri oskrbi s kruhom stopa v ospredje že tolikokrat poudarjena razlika med hribovskimi naselji, ki pečejo kruh doma in dolinskimi naselji, katerim zalagata pekarni v Podbrdu in iz Slapa ob Idrijci. Le redka so gospodinjstva v dolini, ki sama pečejo kruh, na Grahovem še 20%, v Rutu pa kar 91,5%.

Spreminjanje podobe naselij.

Podatek, da sta v letih 1961-1968 na vsem območju pridobili samo dve naselji nekaj novih hiš /Podbrdo in Klavže/ zgovorno kaže pasivnost področja. Že od 1953. leta se v večini naselij število hiš zmanjšuje in se je zmanjšalo do leta 1968 za 6%. Depopulacija pušča domove prazne, v hribovskih naseljih je 34 opuščenih hiš, v dolinskih pa 11. Če ne najdemo novih hiš, pa so številne delne adaptacije. Največ adaptacij je izvršenih v notranjosti hiš; v Rutu 4,5%, adaptacij v notranjosti na Grahovem 44,5%. Na adaptaciji zunanosti hiše, največkrat streho, okna, vrata, je odpadlo na Grahovem 31% adaptacij in Rutu 28,5%. V agrarno trdnjši vasi Rut so 25% adaptacij opravili na gospodarskih poslopih, na Grahovem le 14%.

Z a k l j u č e k

Območje Baške grape je odročno hribovito območje, ki zaradi prirodnih pogojev in družbeno političnih razmer ni mogla gospodarsko zaživeti. Prometna povezava, ki naj bi dala regiji utrip, je predčasno zamrla. Območje nima svojega gospodarskega centra, zato je po sili razmer vključeno v gravitacijsko sfero oddaljenjših centrov.

Namestitev majhnih industrijskih podjetij je oživel dolinski del tega območja, s tem se je saj delo ublažil proces izseljevanja, ki se uveljavlja na vsem območju. Povečevanje števila mešanih in nekmečkih gospodinjev, kaže na gospodarskoboljševanje. Oblikujeta pa se izrazito dve coni. Dolinska, ki je komunikacijsko dostopna in jo oživlja lokalna industrija, hkrati pa je odprta tudi k večjim centrom. Ta cona kaže kljub zmanjševanju prebivalstva le gospodarsko rast v hitrem dinamičnem preslojevanju dejavnosti. Primarna agrarna dejavnost je tož že dobila podrejeni značaj, ker le uspešno utrjuje gospodarsko moč mešanih gospodinjev.

Gospodinjstva v dolinski coni bodo sposobna uspevanja zgolj s kombinacijo sekundarne ali katerekoli dejavnosti z racionalizirano kmetijsko. Prometno odprtje na Gorenjsko stran bo tej dolinski coni omogočilo rast terciarne dejavnosti, ki je ta regija skoraj praktično nima.

Hribovska cona prometne in industrijske poživitve ni doživela. Vztraja v tradicionalnem kmetovanju in ni uspela z modernizacijo nadoknaditi mlado delovno silo, ki zapušča te hribovske vasi. Zato se tudi povečujejo socialni problemi na tem območju. Ostarelo kmečko prebivalstvo ne more uspešno kmetovati in životariti v naseljih, ki nimajo ustrezne opremljenosti /elektrika, vodovod/. Gospodarska sanacija tega območja občina ni sposobna, saj že traja desetletja, da bi uredila ustrezen dostop.

Kmetijstvo in gozdarstvo sta edeni dejavnosti, ki bi s povezovanjem stimulirali vztrajanje v hribovitem svetu. Pri tem bi bila nujna specializacija kmetijstva, obenem pa tudi posestna povečava kmetij, da bi bile smoterne gospodarske enote. Vztrajanje pri dosedanjem načinu pa pomeni nezadržno odtekanje mlade sile in nadaljno vztrajanje v težki socialni situaciji, ki vodi k dokončni upustitvi naseljenosti v tem območju in zmanjševanju slovenskega življenskega prostora.

Keber Štefan

NEKATERA NASELJA SEVERNEGA DELA BRKINOV

Splošni oris področja

V Raziskavo o nerazvitih področjih Slovenije so bili vključeni tudi Brkini. Brkini so flišna pokrajina sredi kraške okolice, razdeljeni pa so na tri občine in sicer: Postojno, Sežano in Ilirsko Bistrico. Večja naselja v obravnavanem območju so Pregarje, Artviže, Tatre, Kozjane, Huje, Prelože, Suhorje, Misleče, Barka itd. Brkini so pokrajina zaobljenih slemen in globokih grap, najnižji predeli segajo do višine 800 m. To področje je prometno odmaknjeno, siromašno in zaostalo.

Pokrajina je zaradi flišne podlage in zato normalnega reliefa povsem drugačna od Koroške okolice. Na podobo pokrajine so tako izdatno vplivali tako okoliški kot družbeno razvojni faktorji. Flišna podlaga se jasno odraža v parcelaciji obdelovalnega zemljišča. Prst je zlasti na slemenih izdatna in rodovitna, vode zaradi flišne podlage primanjkuje zelo poredkoma. Položna slemena so izrabljena za njive, travnike in sadovnjake, medtem ko so strmejša pobočja pokrita z gozdom in malovredno hosto.

Raziskano področje povezuje cesta IV. reda, ki vodi iz Prema preko Prelož in Pregarij ter Huj do Obrova. Krak te ceste pa vodi proti zahodu do Tater. Nekoliko boljša cesta III. reda pa vodi iz Ilirske Bistrice preko Harij v Obrov, kjer se stika s cesto Reka - Trst.

Edini avtobusni zvezi sta iz Prema do Prelož in iz Divače do Barke. To so šolske avtobusne proge, medtem ko delavskih ni. Upravno gravitirajo Brkini na tri mesta in sicer na sedeže občin v Postojni, Sežani in Ilirski Bistrici. Slabo prometno po-

vezavo s svetom nam ilustrira dejstvo, da je do železniške postaje v Divači več kot eno uro hoda.

Gospodarsko je področje povezano predvsem z zaposlitvijo prebivalstva in konzumom z Divačo, Kozino in Koprom.

Edino centralno naselje so Pregarje, kjer so skoncentrirane vse neagrarne dejavnosti, ki so se še obdržale. Tu imamo osnovno šolo, trgovino, gostilno, poslovalnico Kmetijsko zadrugo iz Sežane in župnišče.

Do druge svetovne vojne je imela večina naselij svojo trgovino, danes je v 26 naseljih samo 8 trgovin, od teh so 4 odprte samo vsak drugi dan in še njim grozi, da jih bodo zaradi nerentabilnosti zaprli.

Podobno je stanje z obrtniki. Po enega obrtnika imamo v 6 vaseh ali 23% vseh naselij. Večina obrtnikov je ostarelih in bodo zato kmalu prenehali z delom. Mladih obrtnikov ni, zato bo stanje že v bližnji bodočnosti slabše.

V preteklosti so bile gostilne na gosto posejane. Danes jih najdemo le še v Pregarjih, Barki in Brezovici. Zaradi prometne nepovezanosti najdemo med gosti samo domačine.

Močno nazadovanje števila obratov v terciarni dejavnosti je prav gotovo posledica hitrega gospodarskega nazadovanja. V tako zaprtem področju tudi edino centralno naselje Pregarje izgublja svoje funkcije.

Šolo ima 5 naselij, od tega je samo v Pregarjih popolna osemletka. Zelo pereče je vprašanje učnega kadra, kajti zelo težko je dobiti učitelja, ki bi hotel ostati dalj časa. Ostajajo le tako dolgo, dokler jih veže štipendijska pogodba, ali dokler

ne dosežejo višje izobrazbe. Število otrok konstantno upada. Učiteljski poklic je eden redkih nekmetijskih poklicev, izven kmetijske dejavnosti je zaposlenih v 12 naseljih samo 52 ljudi, vendar večina teh hodi na delo v dolino.

Transformacija populacijske strukture

Celotno področje Brkinov kaže nazadovanje števila prebivalcev po letu 1948. V času med leti 1910 in 1948 se zvrsti vrsta negativnih pojmov v populaciji kot so prva in druga svetovna vojna ter italijanska okupacija med obema vojnama. Od 1910 do 1948 pade število prebivalcev za 15 - 20%. V razdobju 1948 - 1953 je v večini naselij število prebivalcev nazadovalo za 10%. V razdobju 1948 do 1968 pa je stanje po naseljih takšno: v Pregarjih je padlo število prebivalcev za 36,8%, Artvižah za 40%, Kozjanah 77,7% in Tatrah 53,3%. V poprečju je padlo število prebivalstva za 43%. Število prebivalstva torej nezadržno pada, vzroki pa so v visoki smrtnosti in odseljevanju. Priseljevanja skoraj ni. Vzroki za odseljevanje so ekonomski.

Selitveni tokovi vodijo k delovnim mestom, predvsem v Slovensko Primorje in v ostala središča Slovenije. Odselijo se mladi ljudje, zlasti mladina, ki konča osnovno šolo. Največ se jih odseli iz mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstev.

Število gospodinjstev nazaduje, hkrati s tem se tudi manjša število članov v gospodinjstvu.

Starostna struktura prebivalstva

Kot se kaže, se razmere Brkinov ne bodo kmalu izboljšale, zato se bo odseljevanje še nadaljevalo, s tem pa se bo še slab-

šala starostna struktura, ki je že sedaj zelo neugodna.

Starostna struktura prebivalstva

naselje		0-20 let	20-50 let	nađ 50 let	skupaj
Pregarje	št.	69	104	108	447
	%	21,3	37,0	41,7	100
Tatre	št.	15	11	41	67
	%	22,3	16,4	61,3	100
Artviže	št.	15	24	23	62
	%	24,0	39,0	37,0	100
Kozjane	št.	5	8	24	37
	%	13,5	21,6	65,9	100
Skupaj	št.	104	147	196	447
	%	32,0	23,4	43,1	100

Vedno več je gospodinjstev z vsemi ostarelimi člani, starimi nad 60 let. V obravnavanem območju jih je kar 43 ali 26,8% takih gospodinjstev. Število rojstev upada zaradi vedno manjšega števila žena v reproduktivni dobi. Število moških, ki se zaradi pomanjkanja deklet ne morejo poročiti, je kar precejšnje.

Značilne za to področje so razlike v starostni strukturi z ozirom na poklicno strukturo. Najneugodnejšo starostno strukturo imajo čista kmečka gospodinjstva, najboljšo pa nekmečka gospodinjstva.

Stanje v kmečkih gospodinjstvih kaže tabela o starostni strukturi aktivnega moškega prebivalstva zaposlenega v kmetijstvu.

Starost	Pregarje		Tatre		Artviže		Kozjane		Skupaj	
	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%
15-20	-	-	3	13,5	-	-	-	-	3	2,3
21-25	1	2,6	1	4,5	2	10,4	-	-	4	4,3
26-30	1	2,6	-	-	2	10,4	-	-	3	2,3
31-35	3	7,8	1	4,5	2	10,4	2	14,2	7	7,6
36-40	2	5,2	-	-	2	10,4	-	-	4	4,3
41-45	4	10,4	-	-	3	15,6	-	-	7	7,3
46-50	4	10,4	1	4,5	-	-	1	7,1	6	6,5
51-55	3	7,8	1	4,5	2	10,4	-	-	6	6,5
56-60	5	13,0	4	18,0	4	20,8	2	14,2	15	16,2
nad 60	15	39,0	11	49,5	2	10,4	9	63,9	37	40,0
Skupaj	38	100	22	100	19	100	14	100	92	100

Ker pa je poleg moške delovne sile v kmetijstvu pomembna tudi delovna sila žena in otrok, dobimo ob upoštevanju le-teh sledeče stanje: najugodnejša starostna struktura je v Artvižah, kjer je do 50 let starih prebivalcev 65%, slede Pregarje s 60,5%, Tatre 35% in Kozjane 29% od vsega aktivnega kmečkega prebivalstva.

Če pa v starostni strukturi upoštevamo še mešana in nekmečka gospodinjstva, pa dobimo nekoliko ugodnejšo starostno strukturo, kar je razvidno že iz prve tabele. Vendar tudi tako dobljena slika še zdaleč ni ugodna, saj je prebivalstvo Kozjan naj-

bolj staro, nad 50 let starih prebivalcev je kar 65,9%, nič ugodnejše ni stanje v Tatrah, kjer je takega prebivalstva 31,3%. Precej ugodnejše v primerjavi s Kozjanami, je stanje v Artvižah s 37,0% starih nad 50 let in Pregarjih 48,7% takega prebivalstva. Iz Kozjan in Tater se mlado prebivalstvo dosledno odseljuje, to potrjuje zelo nizek delež prebivalstva starega do 20 let. Da je ta delež tako nizek, je tudi kriva zelo nizka nataliteta v zadnjih nekaj letih. V Tatrah je do 20 let starih prebivalcev samo 22,3%, v Kozjah 13,5%, medtem ko je v Artvižah in Pregarjih mladih ljudi nekoliko več, kajti nekoliko boljše prometne poti omogočajo nekaterim zaposlitev v dolini.

Iz tabele za celotno anketirano področje spoznamo, da je najneugodnejša starostna struktura v čistih kmečkih gospodinjstvih, kjer je kar 34,5% prebivalcev starejših od 50 let in komaj 21,6% mlajših od 20 let. V mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstvih je stanje nekoliko boljše, precej boljše pa so razmere v nekmečkih gospodinjstvih, kjer imamo kar 75% prebivalcev starih manj kot 50 let, nad 50 let pa samo 25,0%.

Socialno poklicna struktura gospodinjstev in poklicna struktura aktivnega prebivalstva

V zadnjih nekaj letih je poklicna preseljitvev kmečkega prebivalstva v neagrarne poklice zajela celotno Slovenijo in tudi Brkine. Ta proces se na obravnavanem področju odvija počasneje kot drugod zaradi splošne zaostalosti, prometne oddaljenosti, znatne oddaljenosti od gospodarskih centrov in majhnega števila delovnih mest v samem obravnavanem področju. Večina naselij ima več kot 40% čistih kmečkih gospodinjstev, stanje po posameznih naseljih pa je naslednje: Artviže 44,4%, Tatre 62,7%, Kozjane 71,0% in Pregarje 24,2%; poprečje za anketirano področje je 39,7%.

Precej manj je mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstev in sicer 46,7%. Največ nosilcev teh gospodinjstev so zaposleni kot ne-kvalificirani, redkeje kot kvalificirani delavci. Nekoliko ugodnejše je stanje v Pregarjih, kjer je 67,1% mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstev, drugod pa je stanje slabše. V Kozjanah je teh gospodinjstev samo 7,1%, Artvižah 18,5% in Tatrah 26,4%.

Najmanj je nekmečkih gospodinjstev, poprečje za obravnavano področje 13,6%. Nekmečka gospodinjstva v Pregarjih tvorijo člani zaposleni kot učitelji, trgovci, gostilničarji in zidarji teh gospodinjstev je samo 6,6%. V Artvižah je nekmečkih gospodinjstev 37,0%, Tatrah 9,9%, pri Kozjanah 21,3%. V Kozjanah in Tatrah so nosilci teh gospodinjstev starejši upokoјenci, ki so zaradi starosti bili primorani dati zemljo občini, sedaj pa dobijo pokojnine. V splošnem velja naslednje: mešana delavsko-kmečka gospodinjstva se le počasi širijo na račun kmečkih, ta proces zavira pomanjkanje delovnih mest. Na obravnavanem področju danes ni niti enega obrtnika, kar pomeni, da je število nekmetijskih delovnih mest v samem področju neznatno. Izven kmetijstva je v anketiranem območju zaposlenih le 52 ljudi, od tega 49 iz Pregarij, eden iz Artviž in 2 iz Kozjan. Od 49 zaposlenih iz Pregarij, je zaposlenih v vasi samo 12, vsi ostali hodijo na delo v Ilirsko Bistrico, Sežano, Divačo in Podgrad.

Šolska izobrazba aktivnega prebivalstva, zaposlenega izven kmetijstva

Naselje	nedok.osemlet.		osemletka		več		skupaj	
Pregarje	17	34,0%	4	8,0%	28	56 %	49	100%
Artviže	1	100 %	-	-	-	-	1	100%
Tatre	-	-	-	-	-	-	-	-
Kozjane	2	100 %	-	-	-	-	2	100%
Skupaj	20	38,4%	4	7,6%	28	53,2%	52	100%

Iz tabele je razvidno, da imamo prebivalcev z nedokončano osemletko kar 38,4%, z osemletko 7,6% in takih, ki imajo poleg osnovne šole še kakšno drugo izobrazbo 53,2%.

S strokovno šolo je največ zidarjev, saj Pregarje slove po dobrih zidarjih. Srednješolsko izobrazbo ima 1 kmetijski tehnik na Pregarjih in 7 učiteljev prav tako na Pregarjih, kjer živi tudi župnik z visoko izobrazbo.

Največ zaposlenih izhaja iz mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstev in sicer 84,4% in nekmečkih gospodinjstev 8 ali 15,6%.

Od vseh zaposlenih je 44 ali 86,3% moških in samo 8 ali 13,7% žensk. Ženske so zaposlene takole: 4 učiteljice, 2 trgovski in 2 nekvalificirani delavki. Delež žensk od vseh zaposlenih izven kmetijstva je samo 13,7%.

Prostorska mobilnost prebivalstva

Zmanjšanje števila prebivalcev med letoma 1948 in 1968 za 35,7% kaže na močno depopulacijo. Vzroke zanjo moramo iskati v zaostali agrarni strukturi, prometni odmaknjenosti in pomanjkanju delovnih mest. To področje je dajalo izseljence že zelo zgodaj, izseljevanje pa se intenzivno nadaljuje po drugi svetovni vojni; v druge kraje Primorske se je odselilo kar 65% vseh odseljenih. Kar 82% odseljenih izhaja iz mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstev in samo 18% iz kmečkih gospodinjstev.

Od vseh odseljenih je 58% žensk in 42% moških. To je zato, ker moški še nekako najdejo zaposlitev v bližnji okolici, ženske pa se morejo odseljevati.

O priselitvah praktično ne moremo govoriti, na sezonsko delo prihajajo le gozdni delavci iz Bosne. V Pregarje pa se je priselil gostilničar in učitelji, ki pa so le zamenjali prejšnje, tako da se število ni spremenilo.

Kam so se odselili prebivalci kaže tabela odseljenih v zadnjih 10 letih:

Naselje	Tatre		Pregarje		Kozjane		Artviže		Skupaj	
	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%
Ilirska Bistrica	-	-	5	4,7	-	-	-	-	5	2,7
Koper	11	22,0	18	17,8	3	42,6	2	15,2	35	18,9
Izola	5	10,0	16	15,0	-	-	1	7,6	22	11,8
Kozina	1	2,0	-	-	-	-	-	-	1	0,54
Piran	7	14,0	-	-	-	-	-	-	7	3,8
Ljubljana	3	6,0	3	2,8	-	-	-	-	6	3,2

dr.nas.										
SRS	13	26,0	62	58,2	1	14,2	7	53,2	83	44,8
Divača	-	-	3	2,8	3	42,6	-	-	17	9,1
inozem.	9	18,0	5	4,7	-	-	3	22,8	6	3,2
dr.repub.	-	-	3	2,8	-	-	-	-	3	1,6
Skupaj	49	100	116	100	7	100	13	100	185	100

Največ se jih je odselilo v Koper, na drugem mestu je Izola, skratka prevladuje Slovensko Primorje. Zelo malo se jih je odselilo v bližnjo Ilirsko Bistrico, Kozino, Divačo, Postojno, Sežano, čeprav so tu upravna središča, a ne gospodarska. V primerjavi z vso Slovenijo se je v zadnjih 10 letih odselilo v tujino zelo malo prebivalcev. Iz anketiranega območja se je odselilo v tujino skupaj 20 prebivalcev ali 10,1% od skupno 177 odseljenih. V Nemčijo se je odselil samo 1 prebivalec, 8 v Francijo in 11 v ostale države. Zanimivo je, da se jih je največ odselilo v Francijo in ne v Nemčijo, kot bi pričakovali. Od 20 odseljenih se jih namerava vrniti 13.

Socialno-ekonomske determinante splošnega razvoja področja

Pokazatelji: velikost posesti, struktura kulturnih kategorij, opremljenost kmetijskih gospodarstev s kmetijskimi stroji ter višina infrastrukture dohodka so važni dejavniki stopnje razvitosti nekega področja.

Posestna struktura:

Velikost posesti na anketiranem področju

Velik. skupina	Pregarje		Kozjane		Tatre		Artviže		Skupaj	
	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%
0-2 ha	31	36,0	-	-	4	14,9	-	-	35	24,6
2-5 ha	13	15,1	-	-	2	7,4	1	5,9	16	11,4
5-10 ha	29	33,8	3	27,3	2	7,4	-	-	34	24,1
nad 10 ha	13	15,1	8	73,7	19	65,3	16	94,1	56	39,9
Skupaj	86	100	11	100	27	100	17	100	141	100

Na obravnavanem področju prevladuje drobno posestniška struktura, zaostalo prehranitveno polikulturno kmetijstvo z nizko stopnjo blagovnosti.

Mešana delavsko-kmečka gospodinjstva imajo kar 51,1% posesti manjših od 5 ha in celo 36,0% manjših od 2 ha. Na tako majhnih posestvih ni mogoče živeti, zato so se kmetje začeli zaposlovati tudi izven kmetijstva.

Posestna struktura v raziskanem področju je v primerjavi s slovenskim poprečjem ugodnejša. 39,9% vseh gospodinjstev ima več kot 10 ha zemlje, slovensko poprečje znaša 33,9%. Še ugodnejša struktura je v nekaterih naseljih: v Kozjanah ima 72,7% vseh gospodinjstev posestvo z več kot 10 ha zemlje, v Artvižah 94,1% in v Tatrah 65,3%.

Zaradi pomanjkanja delovne sile bi pričakovali, da se kmetijska mehanizacija hitreje uveljavlja, toda resnica je drugačna. Mehanizirano obdelavo zemlje zavira tudi močno razgiban relief in velika razdrobljenost posesti. V anketiranih naseljih sem naštel

le nekaj kosilnic, motornih žag, medtem ko traktorja ni niti enega.

Dohodki na obravnavanem območju

Struktura dohodkov je zelo pestra, v splošnem pa velja ugotovitev, da imajo nekmečka gospodinjstva najvišje dohodke, tem slede mešana delavsko-kmečka in čista kmečka gospodinjstva. Najnižje dohodke imajo tista kmečka gospodinjstva, kjer so vsi člani starejši od 60 let. Zaradi lastništva zemlje ne dobe socialne podpore in ker niso bili socialno zavarovani ne dobijo pokojnin. Nekaj družin se je rešilo največje bede tako, da so dali zemljo občini, zanjo pa dobivajo pokojnine. V anketiranem področju ima največ gospodinjstev dohodke od 5.000 do 10.000 din na leto - takih gospodinjstev je 34,5%. Od 3.000 - 5.000 din dohodkov ima 21,3%, od 0 - 1.000 din 19,2%, od 1.000 - 3.000 din 12,8% in samo 12 gospodinjstev ima dohodke od 10.000 do 20.000 din. Dohodkov nad 20.000 din nima niti eno gospodinjstvo.

Od kod izvira največ dohodkov? Največ dohodkov imajo kmetje od prodane živine, mleka, drv, sadja. Kjer je organizirana odkupna mreža, je mleko važen prodajni artikel, denar, ki ga dobe zanj, pa je stalen vir dohodkov. Znaten delež dohodka odpade na prodajo drv, manjši del pa na prodano sadje in krompir.

Nizki dohodki se jasno odražajo v standardu. Tako imajo v 4 anketiranih naseljih samo 9 pralnih strojev, 11 televizorjev in 5 osebnih avtomobilov.

Ekonomsko stanje se lepo kaže tudi v novogradnjah in adaptacijah. Zunanji videz hiš in vasi je ostal skoraj tak, kakršen je bil že pred pol stoletja. Adaptacije grede le na račun vzdrževa-

nih del, ne pa na spreminjanje kvalitete stanovanjskih gospodarskih poslopij. Največ adaptirajo kmečko-delavska gospodinjstva, ki so izvršila 55,4% vseh adaptacij, slede kmečka gospodinjstva s 42,7% in nekmečka z 1,8%.

14,4% vseh adaptacij je bilo izvršenih na gospodarskih poslopijih, 40,5% na stanovanjskih poslopijih itd. Vse te adaptacije so neznatne in komaj opazne. Med vojno je bilo poškodovanih mnogo hiš in le nekaj so jih po vojni obnovili, nekaj pa jih je ostalo kar v ruševinah.

Povezanost prostora s širšo regionalno strukturo

Pomanjkanje delovnih mest in terciarnih dejavnosti doma je vzrok za obisk večjih krajev. Prebivalci z najvišjo šolsko izobrazbo in dohodki so najmanj zadovoljni, s stanjem ki vlada v terciarnih gospodarskih panogah. Zato kupujejo hrano v Pregarjih in Tatrah, vse ostalo pa v Ilirski Bistrici, Kozini, Divači in Postojni. Temu primerna je tudi pogostost obiska v teh mestih. Hrano in druge drobnarije, umetna gnojila in enostavnejše kmetijsko orodje lahko kupijo v Pregarjih, kjer imata svoji podružnici trgovsko podjetje iz Sežane in Kmetijska zadruga iz Sežane. Obiski v Trstu so sicer pogosti, vendar ob tem Brkinci le malo nakupujejo. Iz vseh razpoložljivih podatkov je razvidno, da prebivalstvo ni posebno mobilno.

Glavni vzrok za takšno stanje so gotovo omejena finančna sredstva in precejšnja oddaljenost tistih središč, ki so za nakup zanimiva.

Obiski naselij:

Nase- lje	Tedensko				Mesečno			Letno				Sku- paj
	6	3-4	1-2	SK	1	2-3	SK	0	1-2	3-5	6-11	
Ilirska Bistrica	3	1	8	12	26	8	34	16	53	10	12	91
Postojna	-	-	1	1	5	-	5	18	21	1	1	41
Trst	1	-	13	14	73	34	107	17	17	27	11	72

Zaključek

Obravnavano področje osrednjih in zahodnih Brkinov je še vedno močno agrarno. Že zelo zgodaj je začelo oddajati višek delovne sile v različne konce sveta, ta proces se odvija tudi danes. Po drugi svetovni vojni se izseljevanje usmeri v različne kraje Slovenije, zlasti pa v Slovensko Primorje. Izzeljevanje je povzročilo nazadovanje števila prebivalcev, zmanjšanje števila članov gospodinjstev in tudi zmanjšanje števila hiš. Sadovnjaki propadajo, travniki zaraščajo njive, pašniki in grmovje pa se širi na račun travnikov. Zaradi prometne odmaknjenosti se področje ni moglo vključiti v tokove dnevne migracije. Prirodni in družbeni pogoji onemogočajo mehanizacijo kmetijstva. Nizki dohodki od prodaje kmetijskih pridelkov onemogočajo nakup kmetijske mehanizacije in gospodinjstevskih strojev. Ostale značilnosti zaostalih Brkinov so še: prometna odmaknjenost, nizka šolska izobrazba prebivalstva, pretežna nekvalificiranost izven kmetijstva zaposlenega aktivnega prebivalstva, manjšanje števila obratov terciarnih dejavnosti in niti ena novogradnja v vseh zadnjih 10 letih.

Literatura in viri

- 1/ Vl. Klemenčič: "Pokrajina med Snežnikom in Slavnikom", Gospodarska geografija. Inštitut za geografijo SAZU - Ljubljana 1959.
- 2/ J. Medved: "Nekateri elementi za prostorsko načrtovanje v SRS". Razvoj kmetijstva v prostoru SR Slovenije. Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani - Ljubljana 1970.
- 3/ I. Furlan: "Diplomska naloga - Suha Krajina", tipkopis v knjižnici Oddelka za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani, Lj., 1970.
- 4/ Anketiranje in kartiranje na terenu.
- 5/ Podatki o številu prebivalstva in hiš; Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani.
- 6/ Podatki o prebivalstvu; Matični uradi v Ilirski Bistrici, Sežani, Postojni.
- 7/ Zvezni zavod za statistiko. Popis prebivalstva 1961 /rezultati po naseljih/. Beograd 1962.

Mirko Pak

NEKATERA NASELJA SUHE KRAJINE - GRADENCE, HINJE, HINJE HRIB, LAŠČE, LAZINA, LOPATA, MALO LIPLJE, VELIKO LIPLJE, PLEŠ, PREVOLE, RATJE, SELA, VIŠEJEC, VRH

V raziskavo nekaterih nerazvitih področij Slovenije je bila vključena pokrajina Nizkega Dolenjskega krasa, ali kakor ga pogosto imenujemo Suha krajina. Raziskano področje je skrajni SZ del občine Novo mesto ter vključuje najgosteje naseljeni del Z Suhe Krajine z naslednjimi naselji: Gradence, Hinje, Hinje Hrib, Lašče, Lazina, Lopata, Malo Liplje, Veliko Liplje, Pleš, Prevole, Ratje, Sela, Višejec in Vrh. To je pokrajina sorazmerno nizkih /od 250 do 550 metrov/ močno zakraselih planot, poraslo z malo vredno hosto. Pokrajina je prometno odmaknjena, siromašna in zaostala, med najbolj zaostalimi v Sloveniji. Na površini 55 km² je leta 1968 živel 1.258 ljudi ob gostoti 23 ljudi na km².

K regionalnim razvojnim razlikam in posebnostim obravnavane pokrajine so prispevali tako pokrajinsko ekološki kot družbeno razvojni faktorji. Kraško površje narekuje izredno drobno parcelacijo obdelovalnega zemljišča, ki je zaradi plitve prsti in močnega pomanjkanja vode slabe kvalitete. Večino zemljišča je pod gozdom in travnim svetom. Zato ugodna posestna struktura nima večje gospodarske vrednosti.

Raziskano področje povezuje cesta III. reda preko Dobropolja s cesto Kočevje - Ljubljana, na vzhodu pa doseže ta cesta dolino Krke pri naselju Dvor južno od Žužemberka. Po tej cesti vozi dnevno po eden redni in eden delavski avtobus proti Ljubljani, direktno avtobusno zvezo z okrog 30 km oddaljenim občinskim središčem Novim mestom pa ima samo naselje Lašče na

zahodu. Bližnji Žužemberk ne pomeni centralnega naselja za to področje, saj gravitira k njemu samo naselje Gradence. Končno kaže izoliranost področja tudi razdalja 25 km do najbližje železniške postaje na Dobropolju.

Upravno je torej področje vezano na Novo mesto, gospodarsko pa je z zaposlitvijo prebivalstva in konsumom najmočneje povezano z Ljubljano, Kočevjem in Žužemberkom.

Centralno naselje obravnavanega področja predstavljata prostorno združeni naselji Hinje in Hinje Hrib, kjer so koncentrirane tiste neagrarnne dejavnosti, ki so se obdržale do danes. V vsem področju se je število neagrarnih obratov od zadnje vojne do danes zmanjšalo od 24 na 4, v združenem naselju Hinje - Hinje Hrib pa od 10 na 3.

Današnja razvrstitev terciarnih obratov pa že kaže določene lokacijske tendence ob glavni cesti.

T r g o v i n a je bilo do II. svetovne vojne 4, v Hinjah 2 ter po ena v Retjah in Selah, slednja je bila leta 1947 ukinjena. Danes zadovoljuje potrebe 12 naselij samo trgovina v Hinjah s 4 zaposlenimi.

O b r t n i h delavnic je bilo do II. svetovne vojne 8 v vsem področju; leta 1958 je prenehal s stalno dejavnostjo kovač, leta 1967 mizar, do danes pa se je ohranila samo šivilja v Hinjah. Razmestitev predvojnih obrtnih delavnic v naseljih Lopata, Hinje, Hinje Hrib, Sela in Višejec, je bila posledica potreb agrarnih gospodarstev. Vse obrti so zamrle zaradi ostarelosti obrtnikov ter splošne gospodarske zaostalosti, ki je odvrčala mlade od tovrstne zaposlitve.

Število **g o s t i n s k i h** obratov se je zmanjšalo od pred-

vojnih 12 na 3, leta 1951 in sedaj na 2, po enega v naselju Hinje Hrib in Lašče. V preteklosti so bile gostilne v večini naseljih /Lašče, Lopata, Prevole, Vrh, Gradence, Ratje, Višjec/, pri čemer se je kazala centralnost naselja Hinje Hrib, kjer so bile v preteklosti kar 4 gostilne. Značilen je položaj novega gostinskega obrata v Laščah, samo okrog 3 km oddaljen od Dvora v dolini Krke ter ob direktni avtobusni zvezi z Novim mestom.

Izredno močno zmanjšanje števila obratov terciarne dejavnosti je odsev gospodarskega nazadovanja. Kljub zaprtosti področja ni opaziti jačanja funkcije centralnega naselja.

V Prevolah je osemletna osnovna šola in v Selah 4-letna podružnična šola. V Prevolah se je število razredov do leta 1966 povečalo od 4 na 8 in število učiteljev od 2 na 8. Leta 1959 je obiskovalo šolo v Lopati 113 otrok, njihovo število se je z uvedbo osmih razredov povečalo na 150, v naslednjih letih pa je bilo število otrok na šoli naslednje: 1966 - 145, 1967 - 141, 1968 - 141, v Selah pa je bilo število otrok v šoli leta 1963 - 33, 1964 - 37, 1965 - 34, 1966 - 33, 1967 - 29, 1968/69 - 33. Navedeno število otrok v obeh osnovnih šolah v Lopati in Selah kaže stagnacijo in enaka je podoba števila vpisanih v prvi razred. Gibanje števila šolarjev torej ne odseva močne depopulacije in naglega staranja prebivalstva.

Poleg doslej navedenih neagrarnih dejavnosti v celotnem področju je še v Hinjah krajevni urad, ki zaposluje poleg priseljenih učiteljev edinega s srednjo šolo od vseh 1.258 prebivalcev tega področja.

Transformacija populacijske strukture

Celotno raziskano področje izkazuje nazadovanje števila prebivalstva po letu 1931. Med letoma 1931 - 48 se je število prebivalstva zmanjšalo za 1,4% od 1.665 na 1.643 kot posledica vojnih let, ki so tuakj še posebno močno vplivale na prebivalstveno strukturo. Med leti 1948 - 53 se je število prebivalstva zmanjšalo za 0,8% na 1.630. Šele po letu 1953 se kažejo učinki naglega ekonomskega razvoja v intenzivnejšem odseljevanju prebivalstva, število katerega se je do leta 1961 zmanjšalo na 1.370 ali za 16% v osemletnem razdobju. Selitveni tokovi vodijo k delovnim mestom, predvsem v večja središča Slovenije. V tem obdobju izkazuje 7 naselij nad 10% in 3 naselja 20% nazadovanja števila prebivalstva, samo naselji Hinje Hrib in Prevoles ob cesti in avtobusni zvezi kažeta naraščanje števila prebivalstva za 13,9% in 8,6%. Na začetku depopulacije se je že uveljavila skromna centralnost teh dveh naselij. Obdobje med letoma 1961 in 1968 kaže zmanjšanje števila prebivalstva na 1.258 ali za 8,2%. Potek depopulacije in starostna struktura prebivalstva podrobneje raziskanih naselij kaže, da se je odselilo samo poklicno preslojeno prebivalstvo. Zato beležimo v naseljih, z najmočnejšim nazadovanjem števila prebivalstva med letoma 1953 in 1961 v zadnjih sedmih letih počasnejše nazadovanje števila prebivalstva, nasprotno pa se sedaj hitreje manjša število prebivalstva v tistih naseljih, ki so v prejšnjem obdobju zastajala v depopulaciji, med temi sta tudi Hinje Hrib in Prevoles. V naseljih Lopata, Višejec in Vrh pa je število prebivalstva celo napredovalo.

Tudi število gospodinjstev nazaduje šele po letu 1953. Leta 1948 je bilo gospodinjstev 326, leta 1953 331, do leta 1961 pa se je njihovo število zmanjšalo na 309 ali za 6,7%.

Starostna struktura prebivalstva

Starostna struktura prebivalstva anketiranega v Hinjah, Lopati in Prevolah ni neugodna. Še najmanj ugodna je v Hinjah, kjer je od 187 prebivalcev samo 59 ali 30,6% mlajših od 20 let, v starosti med 20 in 50 letom je 54 ali 28% in starih nad 50 let 80 ali 41,4%. V tem primeru se kaže negativni vpliv najboljše prometne povezanosti tega naselja in njegove centralne funkcije.

Starostna struktura prebivalstva:

Naselje		0-20 let	20-50 let	nad 50 let	Skupaj
Hinje	št.	59	54	80	193
	%	30,6	28,0	41,4	
Lopata	št.	63	57	55	175
	%	36,0	32,6	31,4	
Prevole	št.	75	68	44	187
	%	40,1	36,4	23,5	
SKUPAJ	št.	197	179	179	555
	%	35,4	32,3	32,3	

Značilno za Hinje je 10,8% večji delež ostarelega prebivalstva od mladih v starosti do 20 let. V starosti do 50 let pa je v Hinjah samo 58,6% prebivalstva. Še manj ugodno starostno strukturo v Hinjah kažejo člani čistih kmečkih gospodinjstev, saj jih je od 120 kar 50,2% starejših od 50 let in samo 24,4% mlajših od 20 let. Ugodnejša je starostna struktura prebivalstva mešanih delavsko kmečkih gospodinjstev in najboljša v nekmečkih gospodinjstvih, kjer od 44 prebivalcev do 20 let starih

kar 45,4% in nad 50 let samo 22,7%.

Razlike v starostni strukturi prebivalstva po poklicni strukturi gospodinjstev za naselje Lopata niso bistvene, saj samo 14 od 175 prebivalcev živi izven čistih kmečkih gospodinjstev. Od 187 anketiranih prebivalcev v Prevolah živi 134 v čistih kmečkih gospodinjstvih, 28 v mešanih delavsko-kmečkih in 25 v čistih nekmečkih. Starostna struktura prebivalcev čistih kmečkih gospodinjstev je nekoliko slabša od starostne strukture celotnega prebivalstva, najbolj ugodna pa je starostna struktura prebivalcev mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstev, katerih je v starosti do 20 let 57,2%, med leti 20 do 50 let 28,5% in samo 14,3% je starejših od 50 let. Ker so v Hinjah in Lopati razlike v starostni strukturi prebivalstva v mešanih delavsko-kmečkih in čistih kmečkih gospodinjstvih prav obratne, moremo te razlike šteti samo za slučajne in postaviti v ospredje razlike med starostno strukturo prebivalcev čistih kmečkih ostalih dveh poklicnih skupin gospodinjstev. Takšna primerjava kaže staranje prebivalcev čistih kmečkih gospodinjstev v vseh treh naseljih, z izrazito negativno strukturo v Hinjah.

Staranje kmečkega prebivalstva kaže tudi tabela starostne strukture aktivnega moškega prebivalstva, zaposlenega v kmetijstvu

Starost	Hinje		Lopata		Prevole		Skupaj	
	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%
15-20 let	5	10,9	4	8,0	6	12,8	15	10,5
21-30 let	5	10,9	4	8,0	3	6,4	12	8,4
31-40 let	7	15,2	14	28,0	11	23,4	32	22,4
41-50 let	7	15,2	7	14,0	11	23,4	25	17,5

51-60 let	4	8,7	6	12,0	4	8,5	14	9,8
nad 60 let	18	39,1	15	30,0	12	25,5	45	31,4
SKUPAJ	46		50		47		143	

Do 40 let starih aktivnih kmetov je v vseh treh naseljih še 41,3%, v starosti do 50 let pa celo še 58,8%. Sem torej niso štete ženske, ki predstavljajo velik del kmečke delovne sile, vendar je delež in vrednost njihovega vloženega dela težko oceniti. Ob tem je potrebno poudariti, da je nosilec kmečke strukture vendarle moška delovna sila.

Socialno poklicna struktura gospodinjstev in poklicna struktura aktivnega prebivalstva

Leta 1961 je živel na obravnavanem področju 308 gospodinjstev, od tega jih je bilo 240 ali 77,8% čistih kmečkih, 47 ali 15,4% mešanih delavsko kmečkih in samo 21 ali 6,8% čistih nekmečkih. Vsa naselja, ki ležijo vstran od glavne ceste so imela tega leta nad 80% čistih kmečkih gospodinjstev, tri od teh celo preko 90%, v okviru tega pa naselja Lazina, Lopata, Ratje in Vrh niso imela niti enega čistega nekmečkega gospodinjstva.

Anketni podatki v letu 1970 ne kažejo bistvenih sprememb v strukturi gospodinjstev. Od 150 anketiranih gospodinjstev v Hinjah, Lopati in Prevolah je bilo 109 ali 72,6% čistih kmečkih, 16 ali 10,7% mešanih delavsko kmečkih in 25 ali 16,7% čistih nekmečkih. Ker predstavljajo anketirana naselja dejansko poprečno podobo celotnega raziskanega področja, je nazadovanje deleža čistih kmečkih gospodinjstev v devet-letnem obdobju zares skromno. Izstopa samo povečanje deleža čistih nekmečkih

gospodinjstev. Podobno kakor gibanje števila prebivalstva kažejo tudi spremembe v strukturi gospodinjstev določene razvojne tendence. Že leta 1961 je bil delež čistih kmečkih gospodinjstev v naseljih ob glavni cesti nižji od 60%, leta 1970 pa so imele Hinje in okolna naselja 63,2% čistih kmečkih gospodinjstev, Prevole s sosednjimi naselji prav tako s položajem ob glavni cesti 70,7%, medtem ko se je delež čistih kmečkih gospodinjstev v Lopati s sosednjimi naselji ohranil še na 86,6%. Podoben je odnos med mešanimi delavsko kmečkimi in čistimi nekmečkimi gospodinjstvi.

Visokemu deležu čistih kmečkih in mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstev odgovarja visok delež kmečkega prebivalstva. Leta 1953 ga je bilo 88,6%, do leta 1961 pa se je delež zmanjšal samo na 85,6%. Po številu je bilo leta 1953 1.445, leta 1961 pa 1.173 ali 18,9% manj kmečkih prebivalcev. Po naseljih je delež kmečkega prebivalstva še leta 1961 mnogo višji kakor delež čistih kmečkih gospodinjstev, razen v Hinjah, Hinjah Hribu in Laščah povsod nad 80%.

Od 887 aktivnih prebivalcev leta 1953 je bilo zaposlenih v kmetijstvu kar 90,4%, 39 jih je bilo zaposlenih v industriji, gozdarstvu, gradbeništvu in prometu, obrti, trgovini in upravi, od tega še največ /14/ v obrti, nadaljnih 56 pa je imelo dohodke iz drugih dejavnosti. Med letoma 1953 - 61 je uvedena delavska avtobusna proga od Hinja proti Dobropolju in dalje proti Ljubljani, ki je vendarle nekaj prispevala k zaposlitvi tega prebivalstva izven kmetijstva. Zaradi tega, zaradi zaposlitve v Žužemberku in zaradi povečanja števila delovnih mest v gozdarstvu, se je ob sicer zmanjšanju števila aktivnih prebivalcev na 801 leta 1961, delež zaposlenih v kmetijstvu zmanjšal na 86% /689/, medtem ko se je število zaposlenih v industriji, gozdarstvu, gradbeništvu, prometu, obrti, trgovini in upravi poveča-

lo na 70 za 42 zaposlenih izven kmetijstva pa dohodek ni znan.

Podatki iz leta 1970 kažejo nižje število zaposlenih kakor podatki popisa leta 1961. Iz vseh 14 naselij je bilo izven kmetijstva zaposlenih 60 ljudi, od tega samo 24 na samem obravnavanem področju. Presežek zaposlenih nad številom delovnih mest predstavlja dnevne vozače izven področja. Nekmetijska delovna mesta v obravnavanem področju so v osmih naseljih, njihova vrednost je nizka, v kolikor ne gre za prosvetno zaposlitev, to je v osnovni šoli v Prevolah in v Selah s skupno osmimi delovnimi mesti. Od vseh ostalih aktivnih prebivalcev raziskanega področja ima srednjo šolo samo matičar, lo zaposlenih je nekvalificiranih in so zaposleni v trgovini, logar in šivilja imajo poklicno šolo.

Kvalifikacijska struktura vseh 60 aktivnih prebivalcev je slaba, 18 nekvalificiranih žensk je zaposlenih v Žužemberku v tekstilni industriji. Bližina doline Krke in manjših centralnih naselij ob njej ni bistveno vplivala na razvoj in zaposlitev prebivalstva. V Ljubljani je zaposlenih 10 ljudi.

Podatki za tri naselja izkazujejo 39 zaposlenih izven kmetijstva, od tega v Hinjah 19, od tega 8 ali 42,1% nekvalificiranih, isto število uslužbencev in 3 ali 5,8% kvalificiranih delavcev. V Prevolah je zaradi osnovne šole kar 15 delovnih mest, največ je učiteljev - 7 ali 46,7%, ob tem pa je kar 6 nekvalificiranih delavcev. Samo 5 zaposlenih izven kmetijstva pa je v naselju Lopata in še od tega so trije nekvalificirani delavci.

Tudi v zadnjih 10 letih odseljeno aktivno prebivalstvo je še danes močno nekvalificirano. Od 80 odseljenih aktivnih prebivalcev iz Hinj je nekvalificiranih 35%, od 52 odseljenih iz Prevol je nekvalificiranih 63,4% in od 62 odseljenih iz Lopate je nekvalificiranih 43,5%.

Nizka kvalifikacija aktivnega prebivalstva je v tesni zvezi z nizko šolsko izobrazbo, ki je prikazana v naslednji tabeli.

Naselje	Nedokončana osemletka		Osemletka		Več		Skupaj
Hinje	118	87,5%	4	3,0%	13	9,5%	135
Lopata	91	92,0%	5	5,0%	3	3,0%	99
Prevole	80	79,1%	12	11,9%	9	9,0%	101
SKUPAJ	289	86,4%	21	6,3%	25	7,3%	335

Seveda so razlike glede na poklicno strukturo gospodinjstev, saj presega delež prebivalstva z nedokončano osnovno šolo v vseh treh naseljih 84% pri čistih kmečkih gospodinjstvih, nad 85% je ta delež pri mešanih gospodinjstvih v Hinjah in Lopati, medtem ko znaša v Prevolah 64%. Znatno pa je ta delež nižji v vseh treh naseljih pri čistih delavsko kmečkih gospodinjstvih, v Prevolah 37,6%, Lopati 60% in v Hinjah 61,8%.

Prostorna mobilnost prebivalstva

Zmanjšanje števila prebivalstva med letoma 1953 - 61 za 16% in med letoma 1961 - 68 za 8,2% kaže na močno depopulacijo raziskanega področja. Zaostala agrarna struktura in odmaknjenost od neagrarnih delovnih mest ter centralnih naselij je sprožila prostorno mobilnost prebivalstva; odseljevanje, začasno zaposlovanje v razvitih deželah Evrope in v skromnem obsegu dnevno potovanje na delo v Ljubljano in Žužemberk.

Nasprotno o priselitvah praktično ne moremo govoriti, saj se je v zadnjih 10 letih priselil samo cestar z družino. Iz anketiranih naselij pa se je v zadnjih 10 letih odselilo kar 194 ali % prebivalcev iz leta 1961.

Kvalifikacijska struktura odseljenega aktivnega prebivalstva:

Iz nas. odselj.	ND nav.usl.	KV D	usl. s sred.š.	gospo- dinje	dija- ki	Sku- paj
Hinje	32 40,0%	32 40,0%	1 1,2%	12 15,0%	3 3,8%	80
Lopata	31 50,0%	21 33,9%	2 3,2%	8 12,9%		62
Prevole	33 63,4%	12 23,2%	2 3,8%	5 9,6%		52
SKUPAJ	96 49,7%	65 33,5%	5 2,6%	25 12,9%	3 1,3%	194

Polovica odseljenih aktivnih prebivalcev, gospodinj in dijakov je torej brez kvalifikacije, katero v času bivanja v Suhi Krajinji tudi niso mogli doseči. Oddaljenost od večjih centralnih naselij bo tudi v bodoče ovira kvalifikaciji mladega prebivalstva, kar zadržuje v raziskanem področju današnjo poklicno strukturo in delno zavira depopulacijo. Tudi v perspektivi bodo odseljenci predvsem nekvalificirana delovna sila.

Poklicna struktura odseljenega prebivalstva in stopnja gospodarske razvitosti celotne Dolenjske makroregije so osnova odselitvenim tokovom. Glavni tok selitev je usmerjen v večja slovenska mesta s 66% vseh odseljenih. Po številu odselitev je na drugem mestu inozemstvo z 18,5% odseljenih, delež preselitev med naselji samega področja je znašal 8,2% in delež odseljenih v druga naselja SRS samo 7,7%.

Podrobneje kaže selitvene tokove naslednja tabela:

Bivališče odseljenega prebivalstva	Hinje		Lopata		Prevole		Skupaj	
	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%
Ljubljana	37	46,2	21	33,9	31	55,9	89	45,4
Kočevje	10	12,5	7	11,3	4	7,7	21	10,8
Novo mesto	7	8,8	3	4,8	1	1,9	11	5,6
Žužemberk	3	3,8	3	4,8	2	3,8	8	4,1
Druga nas. razisk.podr.	1	1,2	6	9,6	2	3,8	9	4,6
Dr.nas. SRS	6	7,5	8	12,9	8	15,4	22	11,0
Inozemstvo	16	20,0	14	22,7	6	11,5	36	18,5
SKUPAJ	80		62		54		196	

Skoraj polovica odseljenega prebivalstva se preseli v Ljubljano, na drugem mestu pa je Kočevje, ki je od večjih središč najhitreje dostopno. Izredno nizek je delež odseljenih v najbližje središče Žužemberk kot posledica majhnega števila delovnih mest.

Upravno središče Novo mesto tukaj ne pomeni gospodarskega središča, zato se je to področje močneje naslonilo na kočevsko stran. Novo mesto je močno oddaljeno in brez direktne avtobusne zveze z raziskanim področjem.

V vseh naseljih raziskanega področja izstopa visok delež odseljenih v inozemstvo z 18,5% vsega odseljenega prebivalstva. Razen teh pa je iz treh anketiranih naselij v inozemstvu na delu skupno 59 prebivalcev; od tega jih dela v Nemčiji 28, v Avstri-

ji 2, Švici 1, Franciji 3 ter v drugih državah 25. Pomanjkanje delovnih mest je usmerjalo prebivalstvo na delo v tujino že pred letom 1960, ko se je zaposlilo med drugim tudi 21 vseh danes zaposlenih v inozemstvu. Med letoma 1960 - 65 se je zaposlilo v tujini 18 ljudi, v naslednjih dveh letih 4 in v letih 1968 - 1970 14. Razlika med zaposlenimi v Sloveniji in v inozemstvu znaša torej samo enega prebivalca. Kvalifikacijska in starostna struktura v inozemstvu zaposlenega prebivalstva je neprimerno boljše; od 59 zaposlenih v inozemstvu sta samo 2 starejša, kar 36 je sinov posestnikov, ki so razen treh vsi iz čistih kmečkih gospodinjstev, medtem ko je hčera 21, vsa iz čistih kmečkih gospodinjstev. Živahna prostorna mobilnost je torej posledica pomanjkanja delovnih mest izven kmetijstva, ki istočasno močno podaljša razdaljo dnevne migracije delovne sile.

Socio-ekonomske determinante splošnega razvoja področja

Velikost posesti, struktura kulturnih kategorij, opremljenost kmetijskih gospodarstev s kmetijskimi stroji ter višina in struktura dohodka so važen pokazatelj stopnje razvitosti nekega področja.

Posestna struktura gospodinjstev v anketiranih naseljih:

Vel. skupine	Hinje		Iopata		Prevole		Skupaj	
0 - 2 ha	13	22,8%	4	8,9%	8	16,7%	25	16,7%
2 - 5 ha	3	5,3%	2	4,4%	5	10,4%	10	6,7%
5 - 10 ha	4	7,0%	6	13,3%	5	10,4%	15	10,0%
nađ 10 ha	37	64,9%	33	73,4%	30	62,5%	100	66,5%
SKUPAJ	57		45		48		150	

Kar 67,6% gospodinjstev poseduje nad 5 ha zemlje in od teh 66,6% nad 10 ha. Struktura kulturnih kategorij pa je v raziskanem področju neugodna, daleč največ površin je pod manjvrednim gozdom in v travnih površinah, medtem ko je njivskega sveta malo in še ta je slabe kvalitete ter na drobno razparceliran. Zato je tehnika obdelave skrajno zaostala in donos kultur nizek. V vsem raziskanem področju premorejo od kmetijskih strojev samo eno kosilnico na vseh 310 gospodinjstev. Tudi sredstva zaposlenih v tujini niso namenjena za nabavo kmetijskih strojev, od vseh 56 zaposlenih v inozemstvu jih namerava kupiti samo eden. Prav tako nihče ne namerava vložiti denarja v nakup zemlje. Edino nehanizacijo so priklicale obsežne gozdne površine, tako da je število žag v anketiranih naseljih 27.

Že večkrat doslej naštetih dejavniki vplivajo tudi na višino in strukturo dohodkov gospodinjstev. Od 150 gospodinjstev v anketiranih naseljih ima 12 čistih kmečkih gospodinjstev manj kakor 1.000 dinarjev letnega dohodka. Nadaljnjih 20 čistih kmečkih gospodinjstev ima letni dohodek 1.000 do 2.000 dinarjev, 55 gospodinjstev ima letno 2.000 do 5.000 dinarjev, 27 gospodinjstev 5.000 do 10.000 dinarjev, 20 gospodinjstev, med katerimi ni nobenega čistega kmečkega gospodinjstva, ima 10.000 do 20.000 dinarjev ter čista nekmečka gospodinjstva nad 20.000 dinarjev dohodkov letno. Dohodki iz kmetijstva so torej nizki in je dohodek iz zelo slabo plačanih nekmetijskih delovnih mest, kljub ugodni posestni strukturi višji, kot od prodaje kmetijskih pridelkov. S kmetijstvom pa se je leta 1961 bavilo 86% aktivnega prebivalstva in živelo skupno 85,6% prebivalstva celotnega raziskanega področja.

Struktura dohodkov je zelo pestra, vendar so živinorejski produkti v vseh anketiranih naseljih najpogostejši izvor dohodkov. V Hinjah je med 138 podatki o izvoru dohodkov na prvem mestu

prodaja živine s 25,4%, mleko prinaša dohodke v 22% primerov, medtem ko znaša pogostnost in vrednost poljedelskih produktov samo 3,6% prodaje ter je v celoti vezana na gospodinjstva z najnižjimi letnimi dohodki. Z 9,5% je občutnejši pritek sredstev iz prodaje lesa, na 23,9% pa se dvigne število dohodkov iz dodatne dejavnosti, izdelave zobotrebcev. Ta dejavnost se ne veže samo na gospodinjstva z najnižjimi dohodki, temveč je splošna zaposlitev vsega prebivalstva v zimskem času. Po pogostnosti pa je na četrtem mestu dohodek iz zaposlitve v neagrarne dejavnosti.

Podobna je struktura dohodkov v ostalih dveh naseljih, Lopati in v Prevolah. V Lopati odpade od 116 znanih primerov prodaje produktov 28,5% primerov na prodajo živine, 19% na prodajo mleka, 14,6% na prodajo poljedelskih pridelkov, 7% na les, 5,2% na plače in 26,7% na prodajo zobotrebcev.

V Prevolah je znanih 125 primerov izvora dohodkov, od tega 24% od prodaje živine, 20,8% od mleka, 9,6% od kmetijskih pridelkov, 8% od lesa, 11,2% od plač in 26,4% od prodaje zobotrebcev.

Nizki dohodki imajo posledice v standardu, katerega lahko merimo tudi s številom gospodinjstev in podobnim. Okrog 310 gospodinjstev premore samo 5 pralnih strojev, tri televizijske sprejemnike, štiri hladilnike, tri osebne avtomobile in eden kombi.

Ekonomsko stanje se najmočneje odraža v transformaciji strukture zazidave, to je števila novogradenj in transformaciji obstoječega fonda zgradb. Večina hiš v vseh naseljih je bila zidana na starih temeljih po letu 1945 s stanovanjskim standardom prvih povojnih let in ta se do danes ni bistveno spremenil. Številno adaptacij je sicer precejšnje, vendar niti v enem pri-

meru ne predstavljajo povečanja stanovanjskega prostora. Notranja adaptacija je zajela 51 stanovanjskih hiš, zunanja adaptacija, ki se kaže predvsem v vstavljanju novih oken, pa je zajela 57 hiš. Precejšnje število skromnih adaptacij je v tesni zvezi tudi s skromnim deležem mladega prebivalstva, kar vpliva na gradnjo gospodarskih poslopij, katerih število znaša v vseh treh naseljih skupaj 8. K temu je potrebno dodati še 26 adaptiranih gospodarskih poslopij. V vsem področju je v zadnjih 10 letih v gradnji samo ena hiša v Hinjah.

Povezanost prostora s širšo regionalno strukturo

Komunikacija prebivalstva raziskanega področja s centralnimi naselji je omejena na dnevno migracijo delovne sile in na zadovoljevanje najvažnejših potreb, kar ne doseže gostote enkrat mesečno. V anketiranih naseljih je bila raziskana pogostnost obiskov štirih centralnih naselij: Ljubljane, Kočevja, Novega mesta in Dvora v neposredni bližini. Samo v Ljubljano so obiski prebivalcev pogosti do enkrat na teden. Tako jih hodi 10 dnevno na delo v Ljubljano, 7 pa jih hodi v Ljubljano 1-2 krat tedensko. Gostoto obiska 1 krat tedensko doseže še samo naselje Dvor v enem primeru.

Manjše je število mesečnih obiskov Ljubljane in večje predvsem v Kočevje in Novo mesto. V Kočevje hodi vsaj 1 krat na mesec 14 prebivalcev treh naselij, v Novo mesto 8, v Ljubljano 3 in v sosednje naselje Dvor komaj 6. Ob 150 gospodinjstvih je delež obiskov prebivalcev treh naselij v centralnih naseljih nizek.

Število obiskov centralnih naselij enkrat na leto je seveda mnogo višje od mesečnih in celo tedenskih obiskov, ob tem pa

izstopa število primerov gospodinjstev, katerih člani niti enkrat letno ne obiščejo enega od štirih centralnih naselij. Ljubljano ne obišče niti enkrat letno 40 gospodinjstev, Kočevja 39, Novega mesta 19 in Dvora 53.

Pogostost obiskov posameznih gospodinjstev:

Naselje	Tedensko			Mesečno			Letno					
	6x	1-2x	SK	1x	2-3x	SK	nič	1-2x	3-5x	6-11x	SK	SK
Ljubljana	10	4	14	1	2	3	40	52	25	16	133	150
Kočevje				11	3	14	39	36	34	27	136	150
Novo mesto				5	3	8	19	89	28	6	142	150
Dvor		1	1	4	2	6	53	39	36	13	141	150

Obiski centralnih naselij so istočasno namenjeni nakupu vsega razen prehrane, katero kupujejo prebivalci vseh naselij v Hlinjah. Ponovno stopajo v ospredje Ljubljana, Kočevje in Novo mesto, pri čemer je na prvem mestu Kočevje s 50% vseh opravljenih nakupov čevljev in tekstila, sledi Ljubljana s 30%. Še manjša je mobilnost prebivalstva v zadovoljevanju drugih potreb, zdravnika, banke, frizerja, kina itd.

Zaključki

Raziskava Severozahodnega dela Suhe Krajine je postavila v ospredje naslednje elemente, ko označujejo njeno splošno družbeno-ekonomsko zaostalost:

1. Prometna odmaknjenost in zaprtost,
2. visok delež agrarnega prebivalstva in čistih agrarnih gospodinjstev,
3. depopulacija,
4. nizka šolska izobrazba prebivalstva,
5. pretežna nekvalificiranost izven kmetijstva zaposlenega aktivnega prebivalstva,
6. nizki dohodki od prodaje kmetijskih pridelkov,
7. popolna odsotnost kmetijske mehanizacije in gospodinjskih strojev,
8. manjšanje števila obratov terciarnih dejavnosti,
9. samo ena novogradnja v vseh zadnjih 10. letih.

Božidar Kert

NASELJE OBČINE LENART V SLOVENSKIH GORICAH

Znano je dejstvo, da uvrščajo vsi kazalci občino Lenart v sam vrh nerazvitih območij Slovenije /3, str. 7-15/. Kriteriji za določanje razvitosti občin so znani, statistična služba pa ima na voljo tudi ustrezne statistične podatke. Vendar pa so podatki za občine lahko le grobi poprečki. Dejansko razvitost ali nerazvitost nekega območja nam morejo prikazati le podrobne študije lokalnih razmer.

V študiji obravnavam 33 naselij, ki sestavljajo območja krajevnih uradov Voličina, Gradišče in Cerkvenjak. Celotno območje meri okoli 7.600 km², ima 7.351 prebivalcev ter obsega 37,3% občinskega areala in 41,2% prebivalstva. Sodi torej med gosteje naseljene dele občine. Aritmetična gostota znaša 96,8 /vse občine 83,2/, agrarna pa 83,2 človeka na km² /vse občine 74,4%/.

1. GEOGRAFSKI PROSTOR

Obravnavano področje ni geografska celota niti v naravnem niti v družbeno-geografskem smislu. Omejitev mi je določal praktični vidik - demografska statistika po krajevnih /matičnih/ uradih. Četudi bi poskušali območje smotrneje zaokrožiti, ne bi imeli lahkega dela. Smo pač na ozemlju, kjer se križajo elementi Vzhodnih in Zahodnih Slovenskih goric, zapleta pa jih tudi dolina Pesnice s pritoki Velko, Ročico in Drvanjo. Pesniška dolina, ki poteka skozi območje krajevnega urada Gradišče, navkljub melioracijam še vedno precej loči pokrajino. Zato je

tudi povezanost naših krajevnih območij šibka, sedeži krajevnih uradov pa ohranjajo določene centralne funkcije /upravno, matično, poštno, šolsko, cerkveno/. Podobno velja za zveze z občinskim središčem Lenartom. Najboljše so bržčas med Gradiščem in Lenartom. Še pred nekaj leti je na tej relaciji potekala osnovna prometna žila med Mariborom in Gornjo Radgono, in Gradišče je bilo pomembna prometna postojanka ter romarsko, gostinsko in obrtno središče. Odkar ga je asfaltni trak po bližnjici obšel, pa je znaten del njegovih funkcij prevzel sam Lenart. Najbolj osamljeno je nedvomno krajevno območje Cerkev-njaka. Ni samo daleč od asfaltne magistrale, ampak ga tudi z občinskim središčem veže le slaba makadamska cesta, ki pozimi ni prevozna. Ni pretirana trditev, da skoraj enako komunicira z Vidmom ob Ščavnici, s katerim ga vežejo zgodovinske, kulturne, etnične in sorodstvene vezi. Tudi Voličina je pod zelo pe-strimi gravitacijskimi vplivi sosedstva. Njena agrarna in lenarška trška funkcija se kar dobro izpopolnjujeta /plantažni sadovnjaki, občinska klavnica/. Zahodni predeli krajevnega območja pa vendarle mejijo na Maribor, ki je močan asimilator trajnih in dnevnih migracij delovne sile. Tako širok gravitacijski vpliv Maribora pospešujejo tudi številne prometne zveze /čez Pernico in Duplek/. V jugozahodnih predelih tega območja pa je že čutiti šibke silnice Ptujja, nakazane pretežno v tržnih funkcijah.

2. GOSPODARSKE OSNOVE IN DEJAVNOSTI

Čeprav je južno območje občine Lenart z večjim delom blizu urbanskih centrov, je pretežno agrarno, nerazvita proizvodnja pa še pod močnim vplivom naravnih pogojev. Mokrotna dolinska dna porašča travno rastje, ki je najobsežnejša zemljiška kategorija /poprečno 29,4%, v območju Gradišča pa celo 38,1% površine/. Polja so se umaknila na rečne terase, a se zaradi zlož-

nega reliefa širijo tudi po slemenih in tvorijo približno četrtno površine /največ v območju Cerkvenjaka 27,5%/. Zelo popularno poudarjanje vinogradništva Slovenskih goric nas tu dočela izneveri. Na našem območju je v vinogradih poprečno 2,2% površine z občinskim viškom pri Zavrhu 11,2%. Vsekakor so tu zanje slabši ekološki pogoji kot v vzhodnejšem in zahodnejšem delu Slovenskih goric. Pomanjkanje vinogradov bi lahko nadomestili dohodki iz obsežnih sadovnjakov /10,4% površine/. Zaradi neurejenega odkupa, skladiščenja in transporta pa ima sadje manjši tržni pomen. Zemljo obdelujejo še pretežno z živino, čeprav se je zadnji čas povečalo število traktorjev. V Gradišču pride na 160,5 ha, v Voličini na 91,6 ha, v Cerkvenjaku pa celo že 84,4 ha obdelovalne zemlje po 1 traktor. Kako dominantno vlogo ima kmetijstvo pričajo podatki o obrteh, izpisani iz registra obrti pri skupščini občine Lenart.

ŠTEVILO IN VRSTE OBRTHNIH DELAVNIC V LETU 1960 in 1970

Vrsta obrti	Cerkvenjak		Gradišče		Voličina		Skupaj	
	1960	1970	1960	1970	1960	1970	1960	1970
Kovači	1	2	3	1	1	-	5	3
Zidarji	-	3	-	-	-	5	-	8
Mizarji	1	4	1	3	2	4	4	11
Tesarji	-	2	-	1	-	-	-	3
Mlatilničarji	-	1	-	1	-	-	-	2
Krojači, šivilje	2	4	2	1	2	3	6	8
Čevljarji	-	-	1	-	2	1	3	1
Pleskarji	-	1	-	1	-	-	-	2
Avtomehaniki	-	1	-	1	-	-	-	2
Mlinarji	-	-	2	-	4	-	6	-
Kolarji	-	-	1	-	-	-	1	-
Druge obrti	-	1	1	3	-	3	1	7
SKUPAJ	4	19	11	12	11	16	26	47

Druge obrti: urar, fotograf, frizer, oljar, mesar, dimnikar, suha roba /vsakega po 1 delavnica/.

Pokažejo nam 8 pomembnejših obrti /mizarji, zidarji, krojači, tesarji, mlatilničarji, pleskarji, avtomehaniki/ in 47 delavnic. Med njimi ne najdemo nekdanj slovitih mlinarjev, kovačev, kolarjev, sedlarjev, ki jih vsebuje še register za l. 1960. Najlepši primer propadanja starih obrti je v trgu Gradišče. Medtem ko jih je imel pred l. 1960 10, ima danes samo še 5 obrtnikov. Bistveno se je spremenila tudi struktura obrti. Medtem ko so poprej prevladovale storitvene obrti za potrebe kmetijskih gospodarstev, prevladujejo danes obrti za osebne usluge /frizer, urar/. Na vsem območju pa zasledimo le 2 delavnici za potrebe modernega mehaniziranega potrošnika.

Sorazmerno majhno vlogo sekundarnih in terciarnih dejavnosti izpričujejo podatki o razporeditvi prebivalstva po panogah dejavnosti. Leta 1961 je bilo v industriji in gradbeništvu zaposlenih 4,5%, v terciarnih dejavnostih 5,1% in v javnih službah 3,2% aktivnega prebivalstva. Izven bivališča so bili zaposleni 504 prebivalci ali 12,8% aktivnega prebivalstva. V dnevni migraciji je torej bilo vse aktivno prebivalstvo iz sekundarnih in terciarnih dejavnostih ter iz javnih služb. Polovica je bila zaposlena v Lenartu, druga polovica v Mariboru. Anketa naselij je pokazala, da je bilo aprila 1970 izven kmetijstva zaposlenih 1.087 aktivnih občanov, doma pa je bilo zanje le 199 delovnih mest.

3. DEMOGRAFSKE STRUKTURE IN GOSPODINJSTVA

Precej zgovorni so tudi podatki o deležu kmečkega prebivalstva, ki je znašal 31.III.1970 še vedno 58,6% celotnega prebivalstva /v krajvnem območju Cerkvenjaka celo 64,6%/. Značilno je, da je delež kmečkega prebivalstva v stalnem, a prepočasnem upadanju. V letih 1953 - 1961 se je zmanjšal za 9,7% /v SRS za 9,5%/, 1961 - 1970 pa za 10,1% /v SRS za 7,4%/, kar pomeni, da območje zelo počasi dohiteva slovensko poprečje. V 4 naseljih se je /1961 - 1970/ absolutno povečalo število kmečkega prebivalstva, v drugih 4 pa le njegov delež v odnosu do zmanjšanega števila nekmečkega prebivalstva.

Kljub zastarelosti nam podatki iz l. 1961 tudi marsikaj povedo o starostni strukturi prebivalstva. Delež generacije, ki je bila mlajša od 20 let, je znašal 37% in je bil nekoliko pod občinskim poprečjem /37,9%/. Delež prebivalstva od 20 - 40 leta starosti /26,6%/ je bil skoraj enak občinskemu /26,9%/, delež starejših letnikov /36,4%/ pa je prevladal nad občinskim poprečjem /35,3%/. Nadpoprečno visok pa je bil delež prebivalstva, starega več kot 60 let /14,3%. Zgovorna je tudi primerjava starostnih skupin v letih 1961 in 1970. Izdelal sem jo za sondni naselji Stanetince in Zavrh.

STAROSTNA STRUKTURA - STANETINCI

Starost	1961				1970			
	M	Ž	SK	%	M	Ž	SK	%
0 - 5	6	6	12	7,3	6	2	8	5,6
6 - 10	8	8	16	9,7	8	7	15	10,4
11 - 15	6	9	15	9,1	2	4	6	4,2
16 - 20	4	8	12	7,3	8	8	16	11,1
21 - 25	13	3	16	9,7	3	3	6	4,2
26 - 30	2	3	5	3,0	4	5	9	6,3
31 - 35	3	6	9	5,4	5	2	7	4,8
36 - 40	4	7	11	6,7	2	5	7	4,9
41 - 45	5	2	7	4,2	2	5	7	4,9
46 - 50	5	5	10	6,1	5	7	12	8,3
51 - 55	8	6	14	8,5	5	1	6	4,2
56 - 60	2	6	8	4,8	5	5	10	6,9
61 - 65	2	9	11	6,7	6	6	12	8,3
Nad 66	6	13	19	11,5	4	19	23	15,9
SKUPAJ	74	91	165	100	65	79	144	100

STAROSTNA STRUKTURA - ZAVRH

0 - 5	16	18	34	11,3	12	15	27	9,4
6 - 10	13	16	29	9,7	12	13	25	8,8
11 - 15	12	13	25	8,3	14	19	33	11,6
16 - 20	10	16	26	8,7	7	14	21	7,4
21 - 25	14	2	16	5,3	7	5	12	4,2
26 - 30	11	15	26	8,7	9	9	18	6,3
31 - 35	9	6	15	5,0	9	8	17	6,0
36 - 40	4	10	14	4,7	12	10	22	7,7
41 - 45	2	5	7	2,3	7	7	14	4,9
46 - 50	10	11	21	7,0	4	14	18	6,3
51 - 55	8	8	16	5,4	2	3	5	1,7
56 - 60	5	11	16	5,4	9	10	19	6,7
61 - 65	10	10	20	6,6	11	6	17	6,0
Nad 66	9	26	35	11,6	11	25	36	13,0
SKUPAJ	133	167	300	100	126	158	284	100

Medtem ko podatki za Zavrh ne kažejo večjih sprememb, se je življenjsko drevo Stanetincev močno "postaralo". Delež v kategoriji pod 20 let se je zmanjšal za 2,1%, v starosti 20 - 40 let je za 4,6% manj ljudi, v naslednjih pa vedno več, tako da je četrtna vaščanov že starejša od 60 let. Še slabša je starostna struktura aktivnega kmečkega prebivalstva pri moških. V njej so zastopane kategorije do 50 let z 31,8%, starejši letniki pa s 68,2%. Posebno pičel je delež tega prebivalstva med 25 in 45 leti, ki je sposobno prenašati težo poljskih del. V Stanetincih je vsako 6. gospodinjstvo povsem ostarelo /vsi člani starejši od 60 let/.

Značilnosti demografske strukture podkrepljujem tudi z analizo gospodinjstev. Na območju krajevnih uradov Cerkljenjak, Gradšče in Voličina je leta 1961 bilo 1.841, leta 1970 pa 1.813 gospodinjstev. V obeh letih torej ugotavljamo relativno velike družine s poprečno 4 člani. Po poklicni strukturi sta pripadali leta 1961 dve tretjini /60,5%/ čistim kmečkim, slaba četrtna /24%/ mešanim in le slaba sedmina /15,5%/ nekmečkim gospodinjstvom. Omembe vredna je ugotovitev, da se razmerje med gospodinjstvi skoraj ujema z občinsko strukturo gospodinjstev. Delež čistih kmečkih gospodinjstev je povsem enak /59,6%/, mešanih gospodinjstev je v občinskem poprečju nekaj manj /22,8%/, nekmečkih pa več /17,6%/. V razpravi o mešani strukturi /2, str. 32/ navaja Klemenčič občino Lenart kot primer področja, kjer zaostaja rast nekmečkih gospodinjstev in jo uvršča v kategorijo z več kot 43% kmečkih gospodinjstev l. 1966. Strukturne premike v letih 1961 - 1970 nam zopet prikaže analiza sondnih naselij:

Struktura	STANETINCI				ZAVRH			
	1961		1970		1961		1970	
	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%
Kmečka	25	52,1	19	44,2	46	53,5	25	31,7
Mešana	17	35,4	20	46,5	26	30,2	31	39,2
Nekmečka	6	12,5	4	9,3	14	16,3	23	29,1
SKUPAJ	48	100	43	100	86	100	79	100

Iz nje vidimo, da se je v letih 1961 - 1970 sicer zmanjšal delež kmečkih in povečal delež mešanih gospodinjstev, vendar je ostala struktura še močno agrarna. Izjema so samo ožji okoliši centralnih krajev in pa nekatera naselja v krajevnem območju Voličina, ki imajo ugodno prometno lego ter je možen vsakodnevni odtok delovne sile v industrijo Lenarta in Maribora.

Pri ugotavljanju izobrazbe, se moramo še vedno zadovoljiti s popisom prebivalstva iz leta 1961. Iz računa sem izločil le naselje Zg. Voličina, v katerega je vključen dom za duševno bolne, in ta bi utegnil izkriviti rezultate.

IZOBRAZBA PREBIVALSTVA V STAROSTI NAD 10 LET /1961/:

Krajevno območje	SK št.%	Brez šole	4-7 r. osnov. šole	Konč. osn. šola	Šola KV kader	Sred. strok. šola	Gi- zija	Višje in visoke šole
		št.%	št.%	št.%	št.%	št.%	št.%	št.%
Cerkvenjak	1819	162	1312	259	63	18	1	4
	100	8,9	72,2	14,2	3,5	1,0	-	0,2
Gradišče	1619	117	1190	190	104	12	1	5
	100	7,2	73,6	11,8	6,4	0,7	-	0,3
Voličina	1615	128	1281	131	59	12	1	3
	100	7,9	79,4	8,1	3,7	0,7	-	0,3
SKUPAJ	5053	407	3783	580	226	42	3	12
	100	8,1	74,9	11,5	4,5	0,8	-	0,2

Iz primerjalne tabele je razvidno, da je območje tudi v izobrazbi prebivalstva starejšega od 10 let znatno pod slovenskim poprečjem. Razlike so vidne že pri osnovni izobrazbi. Nedokončano osnovno šolo ima 20,6% več prebivalstva kot poprečno v Sloveniji, končano osnovno šolo pa 6,1% manj prebivalstva kot poprečno v Sloveniji. Posebno nezavidljiva je tehniška izobrazba prebivalstva, ko ima le 4,5% prebivalstva šolo za kvalificirane in visoko kvalificirane delavce in le 0,8% srednjo strokovno izobrazbo /ustrezna podatka za SRS sta 11,6% in 2,8%. Torej prevladuje nekvalificirana delovna sila, ki se težko zaposluje v nekmetijskih dejavnostih. Tudi v tujini mora prevzemati težka in slabše plačana delovna mesta. Kakšna je izobrazba polnoletnega prebivalstva pa nam pojasni anketa sondnih naselij. V Stanetincih je 19,3% ljudi z nedokončano osnovno šolo, 78% z osemletno šolo ter samo 2 občana /1,8%/ s srednjo šolo. Pri Zavrhu 22,6% prebivalstva ni dokončalo osnovne šole, 72,7% ima popolno osemletno šolo, le 2,8% pa ima srednjo šolo /odgovarjalo je le 106 od 188 občanov/.

O socialni podobi območja nam veliko povedo popisi naselij. Z veliko skrbnostjo so jih zbrali prijazni matičarji. Okoli 900 aktivnih občanov si mora iskati zaslužek izven stalnega bivališča. Tisti, ki so bliže prometnih zvez, ga najdejo v dnevni migraciji, drugi pa v tedenski odsotnosti iz kraja stalnega bivališča, v sezonskem delu ali pa v več ali manj trajni zaposlitvi v tujini. Lokalna trgovska mreža zadovoljuje potrebe po špecerijskem blagu, medtem ko si obleko, stanovanjsko opremo in gospodarske stroje nabavljajo v trgu Lenartu in Mariboru. Preskrba posameznih krajev je zelo različna glede na lokalne prometne prilike. Asfaltirana cesta ne pelje čez nobeno od teh krajevnih območij. Voličina je oddaljena 5 km, Gradišče 6 km, Cerkvenjak pa 10 km od občinskega središča Lenarta v

Slovenskih goricah. Številna naselja so po 5 do 7 km oddaljena od krajevnega urada, šole in trgovine. Avtobusno postajo ima vsako tretje naselje. Prebivalci vsakega šestega naselja pa imajo več kot 45 minut do avtobusne postaje. V letošnji zimi nekaj časa ni vozil avtobus k Cerkvenjaku. Osebni avto pride komaj na 69 ljudi /v SR Sloveniji na 16 ljudi/. V nobeni od sosednjih občin ne pride toliko ljudi na 1 avto. 17,2% občanov je popolnoma ostarelih, saj nimajo nobenega člana mlajšega kot 60 let. Čeprav je napeljano električno omrežje v vse vasi, ni nanj priklopljenih 8,2% gospodinjstev. Iz zasebnega ali javnega vodovoda dobiva vodo še vedno samo 17,6% gospodinjstev. Druga zajemajo vodo iz odprtih vodnjakov, izvirkov in mlak, ki z večine ne odgovarja higienskim in zdravstvenim zahtevam, poleg tega pa poleti rada presahne. Ker je malo vodovodov premore pralni stroj le vsako 15. gospodinjstvo. Vsako osmo gospodinjstvo ima televizor, ki je za mnoge edina kulturna hrana in občilo s svetom.

4. RAST PREBIVALSTVA

Po podatkih popisov in štetja registra je v letih 1900 - 1970 poraslo prebivalstvo od 6.997 na 7.353 ljudi. Povečalo se je torej za 356 ljudi, medtem ko se je v vsej občini zmanjšalo za 73 ljudi. Rast prebivalstva pa ni bila enakomerna. Spreminjala se je po krajevnih območjih in med posameznimi popisi.

RAST PREBIVALSTVA PO KRAJEVNIH OBMOČJIH V LETIH 1900 - 1970

Krajev.območje	1900	1931	1948	1953	1961	1970
Cerkvenjak	2377	2563	2530	2494	2316	2283
Gradišče	2128	2115	2090	2086	2053	2191
Voličina	2492	2903	2636	3007	3001	2879
SKUPAJ	6997	7581	7256	7587	7370	7353

INDEKS RASTI PREBIVALSTVA PO KRAJEVNIH OBMOČJIH V LETIH
1900 - 1970

Kraj.obm.	1931/1900	1948/1931	1953/48	1961/53	1970/1961
Cerkvenjak	107,8	98,7	98,6	92,9	98,5
Gradišče	99,4	98,8	99,8	98,4	106,7
Voličina	116,5	90,8	114,1	99,8	95,9
SKUPAJ	108,3	95,7	104,6	97,1	99,7

Absolutno največji porast sta doživeli obdobji po obeh vojnah, ki ga kažeta popisa za leto 1931 /+ 8,3%/ in za leto 1953 /+ 4,6%/. Število prebivalstva se v teh letih skoraj povsem ujema, le da je bil razvoj po osvoboditvi hitrejši. Prebivalstvo je v petih letih poraslo za 331 oseb in doseglo največje število po letu 1900. Porast je nastal skoraj izključno v krajevnem območju Voličina, ki se je pomnožila kar za 14,1% prebivalstva.

Nasprotno pa drugi dve krajevni območji stagnirata /Gradišče -0,2%, Cerkvjenjak -1,4%/ . Pa celo porast v krajevnem območju Voličine je problematičen. Skoraj vsega je imelo naselje Zgoranja Voličina, kjer so med l. 1948 in 1953 ustanovili bolnico za duševno in živčno bolne v Hrastovcu. Razen tega kažejo napredek le redka naselja, zlasti centralna kraja Gradišče in Cerkvjenjak. Navidezno rast nekaterih naselij po vojni je kmalu nadomestilo dejansko nazadovanje. V obdobju 1953 - 1961 se zmanjša število prebivalstva poprečno za 2,9%. Absolutno nazadujejo vsa krajevna območja, najbolj območje Cerkvjenjaka /- 7,1%/ . V bistvu enak razvoj se nadaljuje tudi v zadnjem obdobju 1961 - 1970. Prebivalstvo v splošnem stagnira, edino v krajevnem območju Gradišča opazimo porast za 6,7%. Če pa si ta porast podrobneje ogledamo, vidimo, da so mu prispevala le tri naselja: Gradišče, Zg. Verjane in Zg. Porčič - zadnji zgolj zaradi teritorialne razširitve.

Še bolj kot prebivalstvo so nazadovale hiše, ki jih je danes 264 manj kot leta 1900. Anketiranje vseh naselij je pokazalo, da je samo v zadnjih petih letih ostalo praznih 30 hiš, od teh polovica /16/ v krajevnem območju Voličine.

Tak razvoj prebivalstva in hiš lahko označimo kot nazadovanje. Nastalo pa je zaradi odseljevanja mladih ljudi, ki so izgubili upanje, da bi jih lahko domača zemlja še kdaj dostojno preživljala.

Nadvse zanimive so tudi primerjave odnosov med naravno rastjo in selitvami.

NARAVNA RAST IN SELITVE PO KRAJEVNIH OBMOČJIH V LETIH 1960 - 1970

Krajevno območje	N a r a v n a r a s t			S e l i t v e		
	Živoro- jeni	Umr- li	Prirast + ali -	Prise- ljeni	Odse- ljeni	Saldo + ali -
Cerkvenjak	507	316	+ 191	742	1122	- 380
Gradišče	460	269	+ 191	956	1188	- 232
Voličina	537	482	+ 55	1276	1397	- 121
SKUPAJ						
1960 - 1969	1504	1067	+ 437	2974	3707	- 733
Popr. letno gibanje v %	20,4	14,5	+ 5,9	40,3	50,3	- 10

Demografski razvoj zadnjih 10 let kaže sicer šibko, vendar pozitivno naravno rast s poprečno 5,9% naravnega prirastka letno. Da je manjši kot poprečno v Sloveniji /okoli 8%/ prispeva zlasti velika umrljivost. Ta je po eni strani posledica ostarelosti prebivalstva, po drugi pa posledica slabih prehrabnenih in zdravstvenih razmer. Zaskrbljujoče je veliko število samomorov.

5. MIGRACIJE PREBIVALSTVA

Naravna rast sama ni velika, zato pa so močnejše selitve. Selitveni saldo je bil v zadnjih desetih letih /z izjemo leta

1968/ vseskozi negativen in znaša poprečno - 10% letno. Tudi razlika med naravnim prirastkom in selitvenim saldonom je negativna in kaže primanjkljaj poprečno 4,1% prebivalstva letno. V naslednjih preglednicah so obdelane vse selitve v zadnjih 10 letih po kriterijih, ki jih uporabljajo prijaviteljski uradi.*

REGIONALNA RAZPOREDITEV PRISELITEV V LETIH 1960 - 1969

Krajevno območje		Iz kr.obm. obč.Lenart	Iz občin SR Slov.	Iz drug. soc.rep.	Iz tu-jine	Skupaj
Cerkvenjak	št.	143	505	5	2	655
	%	21,8	77,1	0,8	0,3	100
Gradišče	št.	378	403	28	3	812
	%	46,5	49,6	3,5	0,4	100
Voličina	št.	150	1016	30	8	1204
	%	12,5	84,4	2,5	0,6	100
SKUPAJ	št.	671	1924	63	13	2671
	%	25,1	72,0	2,4	0,5	100

*/ Ker ni bilo mogoče upoštevati popravkov registra, se število migrantov povsem ne ujema s številom v prejšnji preglednici.

REGIONALNA RAZPOREDITEV OBSELETEV V LETIH 1960 - 1969

Krajevno območje		V kr.obm. obč.Lenart	V občine SR Slov.	V druge soc.rep.	V tu-jino	Skupaj
Cerkvenjak	št.	166	838	10	14	1028
	%	16,1	81,5	1,0	1,4	100
Gradišče	št.	370	619	24	25	1038
	%	35,7	59,6	2,3	2,4	100
Voličina	št.	172	1134	15	12	1333
	%	12,9	85,1	1,1	0,9	100
SKUPAJ	št.	708	2591	49	51	3399
	%	20,8	76,2	1,5	1,5	100

Pokažejo nam, da so številčno najmočnejše migracije med občinami SR Slovenije. Tej kategoriji pripadata približno dve tretjini vseh selitev, prevladujejo pa odselitve nad priselitvami. V katero medobčinsko regijo gre največ selitev, nam ti podatki ne povedo. Nekaj več zvedo iz poročil prijavnih uradov za leta 1960 - 1966. Ta pokažejo, da so med občinskimi selitvami šle kar štiri petine /80,9%/ v tedanji mariborski okraj in samo petina v ostalo Slovenijo. Ni zgolj ugibanje, da jih je ogromno večino absorbiral mariborski industrijski bazen z Dravsko dolino in Kidričevim. Da so migracije v to smer tudi danes žive, nam dokazujejo rezultati anket. Po številu migrantov so bile na drugem mestu selitve v okviru občine Lenart v Slovenskih goricah. Tu je bilo nekaj več priselitev, ki pa bi nam se na drugih krajevnih območjih izkazale kot odselitve. V njih se vendarle zrcali relativna privlačnost južnih krajevnih območij v

okviru občine Lenart. Razen priženitev in povečanega števila kulturnih delavcev /učiteljev/ gre za priselitve novih gospodarjev na opuščeni ali izumrli domačijah. Preseneča pa sorazmerno majhna mobilnost med socialističnimi republikami in še zlasti z zamejstvom. V tujino naj bi se v zadnjih desetih letih preselilo samo 51 ljudi, kar znaša 1,5% vseh odseljenih. Pri inozemskih selitvah statistična služba ne zajema tkim. sezonskih delavcev, ki so po njenem pojmovanju začasno odsotni. Po navodilih Zavoda za statistiko je lahko neka oseba tudi do dve leti v tujini, pa se šteje za začasno odsotno, če vzdržuje koga od domačih. Statistična služba ne zahteva evidence začasno odsotnih. Iz praktičnih izkušenj vemo, da prehaja del sezonskih delavcev neopazno k trajnim migrantom. Tudi vsakdanje izkušnje krajevnih uradov terjajo natančnejše razločevanje med zunanji migranti. Nekateri krajevni uradi urejajo za svoje potrebe sezname takih oseb. Iz priložene preglednice je razvidno, da je iz celotnega območja trenutno v tujini 222 oseb, največ iz krajevnega območja Voličine. Med državami, ki zaposlujejo naše delavce, prednjači še vedno Avstrija, vendar postaja zaposlitev v ZR Nemčiji ugodnejša.

SEZONSKI IZSELJENCI V TUJINI

Kraj.obm.	Avstrija	ZR Nemčija	Švica	Francija	Drugod	Skupaj
Cerkvenjak	43	24	-	1	-	68
Gradišče	38	28	1	-	4	71
Voličina	36	40	7	-	-	83
SKUPAJ	117	92	8	1	4	222

6. SKLEPNE MISLI

Lokalna družbeno-geografska analiza južnih krajevnih območij občine Lenart v Slovenskih goricah nam je dala praktično potrditev nekaterih splošno znanih demografskih, gospodarskih in socialnih dejstev v občini Lenart. Pokazala pa je tudi nekatere pomembne posebnosti, ki jih ni videti iz občinskih poprečkov. Ni nova ugotovitev, da je tudi to območje skoraj še čisto agrarno, delež kmečkega prebivalstva pa je ponekod celo višji od občinskega poprečka. Tudi pomanjkanje obratov proizvodne obrti je splošno znano dejstvo, novo je le spoznanje, da so stare terciarne dejavnosti v naglem upadanju, ne nadomeščajo pa jih nove, prilagojene potrebam sodobne potrošnje. Na aktivnega zaposlenca pride skrajno nizko število delovnih mest. Prometne razmere so v velikem delu območja nevzdržne, socialna podoba vasi pa kaže pomanjkanje osnovnega inventarja za osebni in družbeni standard. Skladno z materialnim položajem je neugodna poklicna, izobrazbena in starostna struktura prebivalstva. Naravna rast prebivalstva je celo v slovenskem poprečju šibka, zato pa je toliko večja mobilnost prebivalstva. Zaradi močne emigracije v bližnje industrijske centre, zadnji čas pa tudi v tujino, se območje postopno prazni. V naseljih je vedno več praznih hiš, na poljih pa kulture zamenjuje socialni prelog. Študija je skušala ugotoviti tudi posebnosti najnižjih teritorialnih enot - krajevnih območij, ki imajo določeno teritorialno zaključenost in svoj krajevni center. Iz statističnih podatkov ter podatkov krajevnih uradov in anket se kaže krajevno območje Cerkvenjaka kot najbolj agrarna, prometno odrezana in vase zaprta enota. Podatki govore o zelo težkih socialnih razmerah, ki pa jim ni mogoče predvideti skorajšnje rešitve. Nasprotno pa je krajevno območje Voličine relativno živahnejše. Sorazmerno ugodne zveze z Lenartom in

Mariborom dajejo tudi mladim ljudem več perspektive, zato je depopulacija manjša, demografska struktura pa ugodnejša. Zdi se končno, da Gradišče vedno težje zagovarja svoje tradicionalne centralne funkcije nad krajevnim območjem. V novih razmerah je zašlo v prometno zatišje, trg Lenart, ki se načrtno razvija v urbano naselje pa Gradišču zanesljivo odvzema vsaj del njegovih oskrbovalnih funkcij. Kljub nekaterim razlikam moremo celotno območje označiti kot močno nerazvito ter potrebno hitrih in učinkovitih akcij celotne slovenske skupnosti.

LITERATURA IN VIRI

1. Ilešič Svetozar: Severovzhodna Slovenija in njena regionalna razčlenitev, ČZN Nova vrsta 3 /XXXVIII/, Maribor 1967
2. Klemenčič Vladimir: Problemi mešane strukture gospodinjstev in kmečkih gospodarstev v Sloveniji, GV XL, Ljubljana 1968
3. Natek Milan: Razvita in nerazvita območja na Slovenskem, Dialogi 1, Maribor 1970
4. Siti in lačni Slovenci, Založba Obzorja, Maribor 1969
5. Spominski zbornik družbenih organizacij Cerkvenjaka /Krajevna samozaložba 1964/
6. Zavod za urbanizem Maribor: Urbanistični projekt Lenarta v Slovenskih goricah, Maribor 1965 - 1966
7. Zvezni zavod za statistiko. Popis prebivalstva 1961 /rezultati po naseljih/, Beograd 1962
8. Zavod SR Slovenije za statistiko. Statistični letopis SR Slovenije, Ljubljana 1969
9. Ekonomski center Maribor. Prebivalstvo po naseljih 31.3.1970 /rokopisni zbirnik/
10. Ekonomski center Maribor. Prebivalstvo po naseljih od leta 1869 - 1966, Maribor 1966
11. Mesečna statistična poročila matičnih uradov Cerkvenjak, Gradišče in Voličina o naravnem in mehničnem gibanju prebivalstva /obrazec DEM - 4, obrazec SEL - 4/

12. Krajevna urada Cerkvenjak in Voličina. Register gospodinjstev za naselji Stanetinci in Zavrh
13. Rezultati anketiranja gospodinjstev v naseljih Stanetinci in Zavrh
14. Rezultati anketiranja vseh naselij krajevnih območij Cer-
venjak, Gradišče in Voličina /na pobudo tov. predsednika
SO Lenart Franja Muršeca izvedli vodje krajevnih uradov/

Olas Ludvik

NEKATERA NASELJA VZHODNEGA GORIČKEGA V PREKMURJU

Prekmurje

Prekmurje, še posebno pa njegov vzhodni del ob madžarski državni meji, ki ga v naši razpravi obravnavamo, spada med nerazvita območja Slovenije. Naša analiza vključuje vzhodni del jugovzhodnega Goričkega in Lendavsko Dolinsko. Obe mikroregiji sta hkrati dvojezični področji, v njima živi madžarsko in slovensko prebivalstvo.

Vzhodno Goričko odmakata Mala Krka in Kobilski potok, ki sta pliocenske usedline s svojimi krajšimi pritoki razrezala. Kobilski potok je na jugovzhodni strani izoblikoval nekoliko širšo dolino in v njej so zrasla naselja Prosenjakovci, Pordašinci, Motvarjavci in Čikečka vas z madžarsko narodno večino in Kobilje s slovenskim prebivalstvom. Vsa pokrajina se razprostira med 180 in 300 m nadmorske višine. Bolj kot absolutna, prihaja v zgornjem toku Kobiljskega potoka do izraza relativna višina. Slemena in njihova severna pobočja so pretežno porasla z gozdovi, nižji svet in južna pobočja pa so obdelani. Prst je podzolirana, manj rodovitna in zato zahteva izdatno naravno in umetno gnojenje.

Absolutna gostota prebivalstva znaša nekaj nad 50 ljudi na km² /54/ in vsa pokrajina je že od popisa prebivalstva leta 1910 v fazi depopulacije. Od kmetijstva še vedno živi nad 80% prebivalstva. Obdelovalne zemlje je sorazmerno malo /31%/ in še ta je pretežno /70%/ zasejana z žitaricami. Kmetijstvo ima polikulturni značaj.

Pokrajina je izolirana. Na vzhodu jo obdaja državna meja s sosedno republiko Madžarsko, z edinim mejnim prehodom v Lendavi. Navedene vasi so odrezane tudi v prometnem pogledu. Od železniške postaje so oddaljene več kot 20 km, makadamska cesta četrtega reda, ki povezuje naselja, je pa pozimi in v času odjuge večkrat tudi zaprta. Edino naselje, ki ima redno avtobusno zvezo so Prosenjakovci. Ta vas igra vlogo centralnega naselja. V njej je osnovna šola, zdravstvena postaja - zdravnik v njej ordinira trikrat tedensko, pošta, trgovina z mešanim blagom, gostilna in obrat "Pletilstvo", ki že dalj časa zaposluje povprečno 40 delavk. Naselje Prosenjakovci nima večje perspektive za nadaljnji razvoj. Mrtvi jo bližina dokaj zaprte državne meje. V času predvojne Jugoslavije je bil v Prosenjakovcih reden obmejni prehod s sosedno Madžarsko, po drugi svetovni vojni, še posebej pa po letu 1948 je prehod zaprt.

Vsa obravnavana pokrajina gravitira v Mursko Soboto. Kmečko prebivalstvo najde v Prosenjakovcih le najnujnejšo dnevno oskrbo in splošno zdravstveno pomoč. Naselje ni obdržalo vseh prvotnih centralnih funkcij. Kot smo že omenili, je izgubilo vlogo obmejnega prehoda, postajo milice, popolno osnovno šolo in več obrtne dejavnosti. Še danes ni do kraja določeno katero naselje bi naj po regionalnem planu dobilo funkcijo lokalnega središča - Prosenjakovci ali Fokovci. Prednost, ki so jo imeli Prosenjakovci v preteklosti, so izgubili zaradi bližine državne meje, Fokovci pa kljub temu, da so v zadnjih desetletjih administrativnim potom dobili nekatere funkcije /zadruga, osemletna šola/, kot centralni kraj ne morejo zaživeti. Resnica pa je, da vzhodno Goričko potrebuje lokalni center. Da se do zdaj ni izoblikoval je v nerazvitosti pokrajine, slabi kupni moči prebivalstva in v prometni zaprtosti. Edino ta del Prekmurja nima do sedaj niti m² asfaltirane ceste, da o železniški povezavi z ostalo Slovenijo sploh ne govorimo.

V razgiban gričevnat svet ni z nobene strani vrezana širša dolina, ki bi nase pritegnila živahnější promet. Cesta Murska Sobota - Prosenjakovci - Oriszentpeter in naprej Budimpešta je bila pred prvo svetovno vojno osrednja cestna povezava med Mursko Soboto in notranjostjo Madžarske. To vlogo je pa, kot smo že poudarili, z zaprto mejo popolnoma izgubila. Resnici na ljubo moramo povedati, da imajo Madžari na svoji strani do zadnjega naselja /magyar Szombatfa/ urejeno asfaltno cestišče. Kot vidimo, je imela ta cesta v preteklosti prehodni značaj in kot taka je ugodno vplivala na takratno lokalno središče Prosenjakovce in ožjo okolico. Danes se pa vzhodno Goričko zaradi prometne izoliranosti duši in relativno zaostaja. Gravitacija v Mursko Soboto sloni bolj na upravni, prosvetni in zdravstveni osnovi, ne pa tudi na intenzivnejši zaposlitvi prebivalstva izven kmetijstva, na uslugah mesta ali sodobnem konsumu /frizerskih uslug se skorajda ne poslužujejo, južnega sadja vaško prebivalstvo ne uživa/. Nezačuden je tudi odkup poljskih pridelkov. Živino ženejo po več km daleč na odkupno postajo /zgubi na teži/, nekatera naselja nimajo niti možnost prodaje mleka /Središče/. To stanje nas tem bolj zaboli, ker je naša pokrajina samo 20 km oddaljena od Murske Sobote. Že večkrat poudarjena izoliranost močno prispeva k relativnemu zaostajanju in praznenju pokrajine.

Dobrovniško Dolinsko je nadaljevanje pokrajine, ki se vleče vzhodno od Tešanovcev na južni strani Goriškega. Ob Tešanovcih namreč široka Prekmurska diluvialna terasa izgine in tako Goričko neposredno prehaja v ravnino. Raven svet je tukaj primeren za obdelavo. Bližje Ledavi in Lendavi pa je vlažnega sveta več in s tem naraste tudi delež travnikov. Poprečna gostota prebivalstva se giblje okrog 68 ljudi na km². To je še vedno pretežno kmečko prebivalstvo /nad 70%/. Za razvoj prometa v tej pokrajini ni nobenih ovir. Čez ta svet je vodila že stara rimska cesta ... Petovia - Halicanum - Savarija ...

toča danes je še vedno brez sodobnih prometnih žil, je brez asfaltirane ceste, prav tako pa tudi brez železnice. Vlogo makadamske ceste tretjega reda, ki pelje iz Murske Sobotice preko Dobrovnika v Lendavo in jo poznamo pod nazivom Lendavska cesta, je zmanjšala "severna magistrala", ki so jo speljali južno od nje skozi Beltince. V sedanjem stanju ne zadošča lokalnim potrebam in so jo začeli z lendavske strani že modernizirati.

Povojno obdobje je prineslo v obe naši pokrajini znatne spremembe v razvoju obrti in trgovine. Število trgovin in obrtnih obratov se je močno skrčilo. Prekmurska naselja so za slovenske razmere sorazmerno velika. V večini od njih je bila po ena privatna trgovina z mešanim blagom. Po letu 1948 so bile te ukinjene. Podobna usoda je doletela tudi nabavno-prodajne zadruge, ki po vojni niso mogle zaživeti. Skupno je bilo ukinjenih sedem trgovin, ohranile so se pa te v osmih naseljih. V centralnem naselju Dobrovnik imamo danes dve trgovini in sicer eno samopostrežnega tipa z mešanim blagom in eno specializirano trgovino z železnino. V drugih naseljih pa je le po ena trgovina in to z mešanim blagom /Motvarjevci, Dolina, Gaberje, Kobilje, Dolga vas, Kapca, Genterovci/.

Nazadovanje opazamo tudi v številu obrtnih obratov. Na vsem območju je bilo pred vojno 10 kovačev. Od teh so se do danes obdržali le trije in to v Gornjem Lakošu, Genterovcih in Žitkovcih. Skoraj podobna usoda je doletela tudi mizarsko obrt. Pred vojno je ta obstojala v osmih naseljih. Danes pa je ohranjena le v štirih /Gornji Lakoš, Kobilje, Strehovci, Dobrovnik/. V kovaški obrti prispeva k takemu razvoju nazadovanje konjereje, mizarsko obrt pa izpodriva industrijska proizvodnja. Ista usoda je doletela tudi čevljarstvo. Na vsem območju smo v naši anketi zabeležili le dva čevljarja /Motvarjevci,

Gaberje/, v treh naseljih pa so bili ti po vojni ukinjeni. Največ življenja kaže krojaška obrt. Krojači se nahajajo v petih naseljih /Dolnji Lakoš, Dolina, Kobilje, Dobrovnik, Dolga vas/, obrt pa so odpovedali le v dveh vaseh /Gornji Lakoš in Dolina/.

Analiza razvoja obrti v primerjavi s predvojnim stanjem nam kaže, da je bila polovica prvotnih obrtnih obratov ukinjena. K temu so pripomogle manjše potrebe po obrtnih izdelkih, zamenjali so jih artikli industrijske proizvodnje. V isti smeri učinkuje tudi depopulacija v pokrajini. K takemu razvoju je pa prispevala včasih tudi neprimerna davčna politika.

Odmaknjenost pokrajine od večjih turističnih središč in nerazvitost prometa se odraža tudi v razvoju gostinstva. Gostinskih lokalov /razen Lendave/ je na obravnavanem območju sedem /Dolnji Lakoš, Dolina, Kobilje, Dobrovnik 2, Genterovci, Prosenjakovci/, pet pa jih je bilo po vojni ukinjenih /Strehovci, Petišovci, Gornji Lakoš 2 in Kot/. Dva gostinska lokala sta v Dobrovniku, ki že po tradiciji vrši funkcijo centralnega kraja. V bodoče lahko pričakujemo, da se bo gostinstvo močneje razvilo. Večji priliv turistov lahko pričakujemo v "terme", to je termalne kopališče pri Lendavi in zlasti v okolico Bukovniškega jezera. To so do sedaj zavirale slabe ceste.

V povojni dobi kaže razvoj šolstva dve značilni potezi. Prva je splošna - to je ukinjanje šol s kombiniranim poukom in ustanavljanje popolnih osemletk. Tako so bile v petih manjših naseljih šole popolnoma ukinjene /Dolga vas, Mostje, Kapca, Radmožanci in Gornji Lakoš/, v petih naseljih pa so od prejšnjih osmih ostali le štirje ali celo manj razredov.

Drugo značilnost v razvoju šolstva pa daje dvojezičnost obravnavane pokrajine. V večina naselij živi madžarska narodna manjšina in zato se v vseh šolah poučuje v obeh jezikih, to je v

slovenskem in madžarskem. V ta namen se posebej pripravlja tudi učiteljski kader. Popolne osemletne dvojezične šole so v Fokovcih, Kobilju, Dobrovniku, Genterovcih in Lendavi. Izven naše obravnavane pokrajine pa še v Domanjševcih in Šalovcih. Vasi Fokovci in Kobilje sta čisto slovenski naselji, del njunega šolskega okoliša pa je poseljen z madžarskim prebivalstvom. To pa je tudi vzrok, da se v obeh šolah poučuje dvojezično. Dvojezičen pouk je pa tudi na ostalih nepopolnih osnovnih šolah z dvema ali ponekod s štirimi razredi.

Transformacija populacijske strukture

Prekmurje in s tem tudi pokrajina, ki jo obravnavamo, je že od popisa prebivalstva leta 1910 področje depopulacije. Glavni vzrok za to je v trajnem izseljevanju prebivalstva, v manjši meri sta pa k temu pripomogli obe svetovni vojni. Izjemo pri tem tvori Lendava z neposredno okolico. Prebivalstvo je tukaj doseglo višek leta 1953, od tega časa naprej pa prav tako ne-prestano nazaduje. Med popisoma prebivalstva leta 1953 in 1961 je nazadovalo za 8,54%. K takemu razvoju je pripomogla proizvodnja nafte, ki je v povojnih letih dosegla višek svojega vzpona in privabila celo poselitev od drugod. V lendavskem kotu tako zabeležimo poleg madžarske še hrvatsko govorico. Zaloge nafte so bile prehitro izčrpane, za tem je pa sledil močan val depopulacije. Tak razvoj prebivalstva se nam kaže le v ožjem vplivnem območju Lendave. V analizo populacijske strukture smo zajeli 24 naselij. Od tega je prebivalstvo med letoma 1953 in 1961 v 21-tih vaseh nazadovalo, v dveh vaseh /Motvarjevci, Pordašinci/ ostalo na istem številu in le eno naselje razen Lendave seveda izkazuje porast. To so Petišovci /od 835 na 851 prebivalcev/. Ta vas je zelo blizu Lendave in njeno prebivalstvo najde zaslužek v neagrarnih panogah. Nazadovanje je bilo

najmočnejše v Kapci /za 27,7%/, v Kotu /za 21,4%/, v Mostju /za 20,7%/, v Kamovcih /za 17,6%/ in v Gornjem Lakošu /za 15,7%/. V poprečju je prebivalstvo v teh vaseh v osmih letih nazadovalo za 1/5. To je torej praznenje, ki mu le redko najdemo primere. Med petimi navedenimi naselji sta dve vasi, ki sta bili po prvi svetovni vojni poseljeni s kolonisti iz Primorske. Ta doseljeni živelj ni stabilen in se zlasti po drugi svetovni vojni močno izseljuje. Odhajajo predvsem mladi ljudje. Zanimivo pa je, da so se skoraj vsi odseljeni že prej usposobili za določene poklice, kar pa ne opazimo v enaki meri pri avtohtonem prebivalstvu okolice. Ta sloj torej že od vsega začetka ni bil tako navezan na grudo kot domače prebivalstvo.

Mesto Lendavo nismo vključili v našo analizo. Kot urbano središče širše okolice kaže med zadnjima popisoma prebivalstva neznatno rast /2,5%/. Na njen počasen razvoj močno vpliva politična meja, ki je odtrgala del vplivnega območja. Odprt maloobmejni promet v Dolgi vasi pa nima še zdaleč takšnega učinka kot recimo v Gornji Radgoni, kajti prebivalec Madžarske lahko le enkrat na leto prestopi meje, kot tak pa ne more bistveno vplivati na gospodarsko poživitev Lendave.

Starostna struktura prebivalstva

Posebni populacijski in gospodarski procesi, ki so se v preteklosti pojavljali v obravnavani pokrajini, se odražajo tudi v starostni strukturi prebivalstva. Slab prirodni prirastek in predvsem odseljevanje prebivalstva je pripomoglo, da prevladuje starejše prebivalstvo.

Starostna struktura prebivalstva

Naselje		0-20 let	20-50 let	nad 50 let	SK
Pordašinci	št.	15	27	30	72
	%	20,8	37,5	41,7	100
Središče	št.	26	35	52	113
	%	23,0	31,0	46,0	100
SKUPAJ	št.	41	62	82	185
	%	22,2	33,5	44,3	100

V obeh obdelanih naseljih je 44,3% prebivalstva staro več kot 50 let. V Središču, ki veljajo za eno najodročnejših vasi v Prekmurju se ta odstotek dvigne celo na 46 in skoraj že približa polovici vsega prebivalstva. Ta podatek postane še bolj zgovoren, če dodamo, da je bilo v Sloveniji ob popisu prebivalstva leta 1961 samo 29,7% prebivalstva starejšega od 45 let, ali 17,9% starejšega od 55 let. Na račun starega prebivalstva so močno okrnjene starostne skupine do 20 let. Zastopane so le z 22,2% /Slovenija leta 1961 do 17 let 32,0%, do 24 let 43,2%/. K tako nizkemu odstotku mladega prebivalstva je pripomoglo več dejavnikov. Že po tradiciji je nataliteta prebivalstva v Središču in okolici izredno nizka, dosti je pa tudi družin, ki so brez potomcev. Vzroke za to bi moral raziskovati drug strokovnjak. Eden izmed vzrokov je verjetno tudi dejstvo, da se prebivalstvo malo krvno meša s sosednimi slovenskimi vasi. Mlado prebivalstvo zaradi prometne odrezanosti ne more najti dnevne zaposlitve izven naselja, kar pripomore, da se pogostoma tudi trajno izseli. Izselduje se ravno v fertilni fazi in tako močno vpliva na zmanjšano reprodukcijo. V naselju Središče, ki ima skupno s praznimi hišami več kot 40 hišnih števil, se že 8 let

ni rodil otrok. Tradicijo je letos prekinila mlada neporočena sezonska delavka zaposlena v Nemčiji.

Srednja starostna skupina /20 do 50 let/ je zastopana s 33,5% prebivalstva. Kot taka bistveno ne izstopa od poprečij drugod.

V starostni strukturi prebivalstva med čisto kmečkimi in mešanimi gospodinjstvi ni bistvenih razlik. Tudi pri mešanih gospodinjstvih je mlado prebivalstvo /do 20 let/ slabo zastopano. /21,2%. Nad poprečjem pri istih je zrela generacija /do 50 let/, s 45,5%. V starostni skupini nad 50 let se odstotek dvigne /46,7%/ v čisto kmečkih gospodinjstvih. Kot vidimo, tako v eni kot v drugi skupini mlado prebivalstvo primanjkuje /nizki prirodni prirastek in odseljevanje/, starajo se pa predvsem čisto kmečka gospodinjstva.

Poklicna struktura gospodinjstev in aktivnega prebivalstva

Perifernost pokrajine se odraža tudi v poklicni strukturi prebivalstva. 82,2% prebivalstva živi v čisto kmečkih, 17,8% pa v mešanih gospodinjstvih. Nekmečka gospodinjstva v obravnavanih naseljih niso zastopana. Iz tega sledi, da imamo v obeh naseljih opravka s kmečkimi gospodinjstvi, na delo v neagrarno dejavnost pa zahaja le 1 član gospodinjstva. V večini primerov so to gospodinjstva manjših kmetij.

Analiza anketiranih podatkov v letu 1970 nam kaže, da je obravnavano območje še pretežno agrarno. 88% gospodinjstev je še čisto kmečkih, 12% gospodinjstev je mešanih, to je delavsko kmečkih, dočim nekmečka gospodinjstva niso zastopana niti z enim primerom. Prometna izoliranost in odmaknjenost pride tudi na tem področju močno do izraza. V vasi Središče je odstotek

čisto kmečkih gospodinjstev zelo velik /90,32/. Ta je nekoliko nižji v Pordašincih /81,25/. Obe naselji predstavljata odročnejši del dvojezičnega področja. Socialno-poklicna struktura gospodinjstev je v bližini Lendave prav gotovo ugodnejša. Tam so zastopana tudi nekmečka gospodinjstva. Podatki naše obravnave zato bolj veljajo za gorički del, manj pa za ravnino najsibo to na slovenskem ali na madžarskem območju. Nanašajo se tako na prava nerazvita področja Prekmurja.

Visokemu deležu čistih kmečkih gospodinjstev odgovarja tudi visok odstotek kmečkega prebivalstva. Leta 1961 je živel od kmetijstva v Pordašincih 96,5%, v Središču pa 98,2% prebivalstva. Obe naselji sta bili tako še popolnoma agrarni.

Podatki iz leta 1970 kažejo skorajda enako sliko. V Pordašincih živi od kmetijstva 95,8%, v Središču pa 94,7% prebivalstva. Ta odstotek bi bil še večji, če ne bi bilo v sosednji vasi - v Prosenjakovcih strojno pletilstvo, v katerem najdejo zaposlitvev 4 delavke. Relativna odmaknjenost od Sobote pripomore, da je do sedaj največji industrijski obrat občine - Mura pritegnil le dva zaposlena - enega kvalificiranega krojača in eno nekvalificirano delavko. Oba sta že na pol odseljena v Soboto. Vračata se le v Soboto in Nedeljo. Izven kmetijstva delajo v Središču še trije delavci. Vsi so zaposleni v obrti. Tudi v bodoče v poklicni strukturi prebivalstva ni pričakovati bistvenih sprememb. Obe naselji /zlasti Središče/ sta prometno tako odrezani, da pozimi mine včasih po več dni, predno pridejo vaščani lahko do prve avtobusne postaje. Železnice v 20 km razdalji ni, v enaki razdalji pa jih do Sobote povezuje slabo makadamsko cestišče. Brez pretiravanja lahko zapišemo, da sem tega soboška občina pa tudi republika Slovenija samo z davki, šolsko in vojaško obveznostjo. Neugodna je tudi kvalifikacijska struktura zaposlenih izven kmetijstva. Večina med njimi so nekvalificirani /pri-

učeni/. Kvalifikacijo imajo le trije mlajši zaposleni obrtniki /krojač, mizar in trgovec/.

Šolska izobrazba

Pri obravnavi šolske izobrazbe nam podatki ne dajo realne slike. Pod končano osnovno šolo si predstavljamo danes izobrazbo, ki jo daje popolna osemletna šola ali prejšnja nižja gimnazija. Generacije, ki so obiskovale osnovno šolo pred prvo svetovno vojno smatrajo, da so to končale, če so jo obiskovale 6 let /šestletna obvezna šola pod madžarsko oblastjo/. Pri tem se velik del vaščanov ne spominja pozitivnih ali negativnih uspehov. Osemletna osnovna šola med obema vojnama in nekaj časa po drugi svetovni vojni pa zopet ni tisto, kot današnja popolna osnovna šola. In tretje dejstvo - odgovori na te vprašanje verjetno niso bili vedno točni. Preveriti se jih ne da. Računam, da so podatki o končani osnovni šoli, ki jih prikazuje naslednja tabela, previsoki:

Naselje	Ned.osn.šola		Osemletna šola		Več		Skupaj
	št.	%	št.	%	št.	%	
Pordašinci	34	47,2	38	52,8	-	-	72
Središče	48	43,6	58	52,8	4	3,6	110
SKUPAJ	82	45,0	96	52,8	4	2,2	182

Brez končane osnovne šole je po teh podatkih 45% prebivalstva. Več kot osnovno šolo pa je končalo le 2,2% prebivalstva. Kot vidimo, je drugi podatek zelo nizek in je daleč pod republiškim

pa tudi pod zveznim poprečjem. Osnovno šolo naj bi tako končalo 52,8% /+2,2%/ odstotka prebivalstva.

Prostorna mobilnost prebivalstva

Pri analizi prostorne mobilnosti prebivalstva moremo ponovno opozoriti na dva značilna činitelja, ki že dalj časa sodločata pri populacijskem razvoju prebivalstva. Pokrajina je pretežno poseljena z madžarskim prebivalstvom in drugič, to prebivalstvo je v veliki meri protestantske /kalvinske vere/. Nataliteta je pri njem že skozi desetletja zelo nizka. Med letoma 1953 in 1962 je bil prirodni prirastek v obeh naseljih negativen /Središče - 2,0% in Pordašinci - 6,6%/. Če k temu dodamo še negativen migracijski saldo, potem pridemo do sledečih dejstev: prebivalstvo stari, mortaliteta relativno narašča in pokrajina se sorazmerno hitro prazni. V zadnjem desetletju /1961 - 1970/ je prebivalstvo nazadovalo za 30,3%, to je za slabo tretjino, domačije ostajajo prazne in propadajo. Zemlje kmetijski obrat ne odkupuje. Nekatere kmetije so dosegle 10 ha maksimum. Pomagajo si na ta način, da živi družina ločeno na dveh kmetijah.

Socialno-ekonomske determinante splošnega razvoja območja

Posestna struktura gospodinjstev v anketiranih naseljih

Velikost skupine	Središče		Pordašinci		Skupaj	
	št.	%	št.	%	št.	%
0 - 2 ha	-	-	-	-	-	-
2 - 5 ha	6	19,36	5	26,32	11	22,0
5 - 10 ha	14	45,16	8	42,11	22	44,0
nađ 10 ha	11	35,48	6	31,57	17	34,0
SKUPAJ	31	100,00	19	100,00	50	100

78% gospodinjstev poseduje nađ 5 ha zemlje. To bi bil za prekmurske razmere ugođen odstotek, če ne bi bilo obdelovalne zemlje manj kot 1/3 /31%/. Več kot tretjina - 34% posestnikov - ima posestva večja od 10 ha. Pri večini posestev je obdelava zemlje zastarela, s kravjo vprego. V obeh naseljih so trije traktorji in pet motornih kosilnic. Lastniki delajo z njimi tudi usluge.

Gospodinjstva z manj kot 2 ha zemlje v Središču in Pordašincih niso zastopana.

Prebivalstvo iz obeh naselij pogosto zahaja na sezonsko zaposlitev v inozemstvo. V času anketiranja je bilo iz Središča in Pordašincev na delu izven državnih meja 18 vaščanov. Od tega 10 moških in 8 žensk. Velika večina od njih je delala v Avstriji /16/, Nemčija je bila zastopana le z dvema zaposlenima. Poslužujejo se pretežno zaposlitve v eni sezoni. Prislužena sred-

stva zelo pogosto vložijo v adaptacijo gospodarskega in stanovanjskega posloplja, za preživljanje /davki/, zelo malo pa za mehanizacijo kmetije.

Pri vsakem gospodinjstvu smo med anketiranjem ugotavljali izvor in količino letnih dohodkov. Ti se gibljejo od 1.000 ND, pa tudi čez 10.000 ND. Višji so pri mešanih gospodinjstvih in pri tistih družinah, katerih člani se udeležujejo sezonske zaposlitve v inozemstvu.

Le 4% gospodinjstev pridelala manj kot 1.000 ND dohodka /izven hrane/. 12% gospodinjstev ima letno 1.000 - 2.000 ND dohodka. To so kmetje z ostarelimi člani. Več kot 2.000 ND in do 5.000 ND dohodka ustvari 38% kmetij. Slaba četrtina gospodinjstev pa je deležna več kot 10.000 ND letnega dohodka. To so večje kmetije, katerih dohodek sloni na prodaji velike živine ali pa tudi manjše kmetije, v katerih se letni dohodek poveča s sezonskim oziroma neagrarnim zaslužkom.

Osebni standard prebivalstva je pod republiškim poprečjem. To nam potrjujejo naslednji podatki: v obeh naseljih nismo zasledili niti enega privatnega televizijskega aparata, pač pa le en pralni stroj, dve gospodinjstvi imata zasebni vodovod in le 30 gospodinjstev ima radio sprejemnik. Osebnih avtomobilov v vasi ni, v Središču je le en kombi, v obeh naseljih pa 12 mopedov.

Stanovanjska in gospodarska posloplja so v veliki večini stara, pretežno celo iz obdobja pred prvo svetovno vojno. V povojni dobi je bilo zgrajenih 9 stanovanjskih in 6 gospodarskih posloplij. Manjše adaptacije vršijo prebivalci sproti, so pa tudi domačije, ki propadajo in jih nihče ne popravlja. To so domovi, kjer živijo starci in nenaseljene hiše.

Povezanost prostora s širšo regionalno strukturo

Prometna izoliranost in odmaknjenost pokrajine se odraža tudi v povezanosti prostora s širšo regionalno strukturo. Takoj na začetku moramo poudariti, da je ta neznatna. V anketiranih vaseh smo analizirali pogostost obiskov v Mursko Soboto, Lendavo, Maribor in v Avstrijo. Tedensko obiskuje Mursko Soboto iz obeh naselij le 9 gospodinjstev. 22 gospodinjstev zahaja le mesečno v občinsko središče, 11 gospodinjstev le četrletno, 4 gospodinjstva na vsakih pol leta, 3 gospodinjstva pa le letno enkrat. Eno gospodinjstvo /starec/ pa sploh ne zapušča domačega kraja. V Lendavo zahajajo prebivalci naše pokrajine zelo poredkoma. Le v enem gospodinjstvu so izjavili, da zahajajo v to mesto enkrat mesečno, v enem na vsakih četrť leta, v štirih pa 4 krat letno. Skoraj enako redki so tudi obiski v Maribor. V enem primeru enkrat mesečno, v enem primeru 1 krat na vsakih četrť leta, v enem primeru na vsakih pol leta in v petih primerih 1 krat letno. Pogosteje pa zahajajo ljudje v sosednjo Avstrijo. Pri tem nismo upoštevali sezonskih delavcev. Iz štirih gospodinjstev zahajajo prebivalci v Avstrijo 1 krat tedensko, iz dveh 1 krat mesečno, iz enega 1 krat na vsakih 6 mesecev in iz dveh 1 krat letno. Na osnovi teh podatkov lahko zaključimo, da zahajajo prebivalci najpogosteje v Mursko Soboto in še to v poprečju enkrat mesečno.

Vladimir Klemenčič

PREGLED UGOTOVITEV

Proučitve območij Baške grape, dela Brkinov, Suhokrajine, Slovenskih goric in Vzhodnega Goriškega so nam predstavile posebne pokazatelje in celotno vsebino tistega tipa področij Slovenijem ki gospodarsko nazaduje. To so področja, ki se prometno tako oddaljena od zaposlitvenih krajev, da dnevno zahajanje na delo v zaposlitvene kraje ni možno, ali pa je povezano z veliko izgubo časa in energije. Zato še večina prebivalstva teh področij, ki se zaposli izven kmetijstva odseli, doma pa ostaja le agrarno prebivalstvo. Zato je odstotek kmečkega prebivalstva teh področij višji od 70%, ponekod pa doseže celo 90%. Ta področja že vso povejno dobo zapuščata mlada kmečka delovna sila in ves prirodní prirastek odraslega prebivalstva. Ker odseljevanje traja že 20 let, je zato v teh področjih zelo nizko število mlajšega prebivalstva in še večje umrljivost od rodnosti. Posledice tega so naglo nazadovanje števila prebivalstva, hitro staranje prebivalstva in zelo nizko število aktivne kmečke delovne sile, mlajše od 40 let.

Ker smore dnevno potovanje na oddaljena delovna mesta v sicer nizkem številu le moška delovna sila, ki zaseda nekvalificirana delovna mesta, za ženske je pa delovnih mest v teh od zasostalih agrarnih področij oddaljenih krajev zelo malo, zapuščata prirodní prirastek ženske kmečke delovne sile kmetije in kmečko delo hitreje kot moška delovna sila. Hitrejši odtok ženske delovne sile od moške pa lahko tolmačimo tudi z občutkom večje moralne obveznosti moškega kot tradicionalnega dediča za prevzem kmetije, ki s tem tudi hkrati prevzema večjo moralno obveznost za preživljanje ostarelih staršev. Zaradi staranja ostalega kmečkega prebivalstva v teh področjih, ki je posledica odseljene mlade kmečke delovne sile, imajo področja z gospodarskim nazadovanjem zelo velik delež kmečkih gospodinjstev z ostarelimi aktivnimi člani, starejšimi od 60 let. Veliko število gospodinjstev z ostarelimi člani, imajo le pa enega ali dva člana, malo kmečkih gospodinjstev, ki imajo normalno demografsko strukturo.

Zaradi hitrejšega odtokanja mladega ženskega naraščaja z vasi pa se pojavlja vse večje število kmečkih gospodinjstev, ki sicer imajo mlajšo možko delovno silo, toda brez gospodinje

Za področja gospodarskega zaostajanja je značilno zelo neugodno razmerje med aktivnim in vzdrževanim prebivalstvom v škodo aktivnega, zlasti če smatramo kot vzdrževano prebivalstvo tudi vse kmečko prebivalstvo, starejše od 60 let. Ta neugodnost razmerja v škodo aktivnega prebivalstva bi se pa še povečala, v kolikor bi uvrščali med vzdrževano prebivalstvo tudi kmečke gospodinjce v področjih z gospodarskim zaostajanjem, pridejo takov velikem številu naselij na enega aktivnega prebivalca trije ali štirje, pa tudi več vzdrževanih.

Taka demografska struktura ima seveda svoje negativne posledice v kmetijski produkciji

V raziskanih področjih gospodarskega zaostajanja so, zaradi nizke produktivnosti dela na kmetijah z neugodno zemljiško strukturo in z majhno posestjo, z velikim številom malih parcel, ki so razmetane na večje razdelje po vaškem zemljišču, že v preteklih razdobjih prigospedarili komaj toliko, da so se lahko skromno preživljali od dela na zemlji. V večini teh področij so si še v preteklosti, ko je bilo na vasi dovolj delovne sile, iskali prebivalci dodatnega dela na sezonskih delih izven doma. Zato v vseh obravnavanih področjih že v preteklih razdobjih niso mogli dohitevati tehnizacije kmetijske proizvodnje sosednjih gospodarsko bolj razvitih področij. Ker odseljenega aktivnega prebivalstva ne zamenjaje mehanizacija in še vedno ostajajo pri ročnem delu in pri delu z vprežno pretežno govejo živino, ne morejo kmetijsko gospodarsko izkoristiti celotnega zemljišča. Slediti moramo hitremu opuščanju kmetijske obdelave zemlje in v zvezi s tem tudi nazadovanju števila živine.

Posledica znižanja produktivnosti dela v kmetijstvu je zmanjšanje

dohodka in kupne moči prebivalstva. Sorazmerno veliko število gospodinjstev z ostarelimi člani ima letno manj kot 5000 din dohodka, med njimi je tudi precej takih gospodinjstev, ki imajo letno le okoli 1000 din letnega dohodka. To se odraža v hitrem razseljevanju ali odmiranju udeležnostnih dejavnosti, obrti in trgovine, kar seveda vse bolj otežkoča življenje prebivalstva teh področij. Dohodki prebivalstva teh področij se tako skromni, da le del prebivalstva lahko izboljšuje svoje stanovanjske pogoje. V glavnem smerejo le adaptacije hiš, ki je osajena le na skromno večanje oken. Večina gospodinjstev pa svojih domov sploh ne modernizira in opravlja le najnujnejše popravila na hišah in gospodarskih poslopjih. Nesajhno število gospodinjstev z ostarelimi člani prebiva v hišah, ki se bolj ali manj razpadajo. Mnoge družine so že tako osiromašene, da ne morejo uporabljati električnega toka z vaškega električnega omrežja.

Zaradi razpadanja prirodne rasti prebivalstva se zmanjšuje tudi število šoloobvezanih otrok, česar sledi tudi ukinitje šol. Odmiranju vseh še tako skromnih centralnih funkcij, trgovine, obrti in šol sledi tudi opuščanje far z odseljevanje čuhovnikov.

Zaradi nišanja kmetijske produkcije ter kupne moči prebivalstva je komunikacija prebivalstva teh področij z zunanjim svetom vse manjša. Sorazmerno obsejna in sicer redko poseljena območja se vse bolj zapirajo. Prav stopnjevanje zapiranja teh področij je dober indikator socialnih in gospodarskih razmer, ki so tip agrarnega elasa s svojstvenimi socialnimi problemi.

Demografski razkroj naseljevanja gospodarstva in razpad kulturne pokrajine je v posameznih delih obravnavanih območij še dosegel tako stopnjo, ki narekuje posebno obliko socialne zaščite preostalega prebivalstva. Demografska struktura je še tako nefunkcionalna, da bi terjel vsak poskus gospodarskega oživljanja nestrno zasnovano izboljšanje demografske strukture. Vse naše raziskave, pa tudi druga področja Slovenije, kot na primer deli Škofjeloške - cerkljanskega predalpskega hribovja, Kozjanskega ter deli Primorskega, Notranjskega in

Dolenjskega krasa, deli obmejnega področja ob italjski meji, južno od Tolmice in deli obmejnega področja med Dravogradom in Šentiljem, ki kažejo tendence gospodarskega nazadovanja, bodo morala biti deležna v zasnovah perspektivnega, ekonomskega, socialnega in regionalnega razvoja posebne pozornosti. Odpira se vprašanje v kolikor je gospodarsko nazadovanje teh področij rezultat slabega poznavanja in zato zanemarjanja za ugodnejši gospodarski razvoj ugodnih pogojev odnosno, katero od teh področij bomo morali zaradi neustreznih gospodarskih pogojev prepustiti nadaljnji razselitvi in odmiranju prebivalstva, gospodarstva in kulturne pokrajine.